

Doelendocument mariene Natura 2000-gebieden

*Selectie, begrenzing en doelen van
mariene Natura 2000-gebieden in Nederland*

Inhoudsopgave

1	INLEIDING	1
1.1	DOEL	1
1.2	AFBAKENING	1
1.2.1	DEFINITIE MARIEN GEBIED	1
1.2.2	OM WELKE MARIENE GEBIEDEN GAAT HET?	1
1.3	LEESWIJZER	1
2	JURIDISCHE KADERS EN ALGEMENE PROCEDURE	3
2.1	HABITATRICHTLIJNGEBIEDEN	3
2.2	VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN	3
2.3	NATUURBESCHERMINGSWET 1998	3
2.4	ALGEMENE PROCEDURE	4
3	HABITATRICHTLIJNGEBIEDEN	5
3.1	SELECTIEPROCEDURE HABITATRICHTLIJNGEBIEDEN	5
3.1.1	ALGEMENE PROCEDURE	5
3.1.2	SELECTIE VAN GEBIEDEN VOOR HABITATTYPEN VAN BIJLAGE I	5
3.1.3	SELECTIE VAN GEBIEDEN VOOR TREKVISSSEN EN ZEEZOOGDIJREN VAN BIJLAGE II	6
3.2	BEGRENZING HABITATRICHTLIJNGEBIEDEN	7
3.2.1	ALGEMENE RICHTSNOEREN	7
3.2.2	RESULTANTE: GRENZEN MARIENE GEBIEDEN	8
3.3	BEOORDELING NEDERLANDSE BIJDRAGE DOOR EUROPESE COMMISSIE	9
3.3.1	PROCEDURE EN CRITERIA	9
3.3.2	ORDEEL EN PLAATSING OP DE LIJST	10
3.4	AANWIJZING VAN DE GEBIEDEN	10
3.4.1	GEBIEDEN IN DE TERRITORIALE WATEREN	10
3.4.2	GEBIEDEN IN DE NEDERLANDSE EXCLUSIEVE ECONOMISCHE ZONE	11
4	MAATREGELEN VOOR ZEEZOOGDIJREN	15
4.1	GEBIED VAN SPECIFIEKE ECOLOGISCHE BETEKENIS VOOR ZEEZOOGDIJREN	15
4.2	GEBIEDSGERICHTE MAATREGELEN VOOR ZEEZOOGDIJREN?	15
4.3	BRUINVISBESCHERMINGSPLAN	15
5	VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN	17
5.1	VOGELSOORTEN MET BETREKKING TOT DE VOGELRICHTLIJN	17
5.2	SELECTIE VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN	17
5.3	BEGRENZING VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN	19
5.4	FRIESE FRONT	19

6 INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN

23

6.1 INLEIDING	23
6.1.1 VAN LANDELIJKE DOELEN NAAR GEBIEDSDOELEN	23
6.1.2 AFBAKENING	23
6.2 HABITATTYPEN VAN BIJLAGE I (HABITATRICHTLIJN)	24
6.2.1 H1110 PERMANENT OVERSTROOMDE ZANDBANKEN	24
6.2.2 H1110B PERMANENT OVERSTROOMDE ZANDBANKEN, NOORDZEE-KUSTZONE	24
6.2.3 H1110C PERMANENT OVERSTROOMDE ZANDBANKEN, DOGGERSBANK	25
6.2.4 H1170 RIFFEN VAN OPEN ZEE	26
6.3 SOORTEN VAN BIJLAGE II (HABITATRICHTLIJN)	26
6.3.1 TREKVISSSEN	27
6.3.2 ZEEZOOGDIEREN	29
6.4 NIET-BROEDVOGEL (VOGELRICHTLIJN)	32
6.4.1 A199 ZEEKOET	32

7 AANVULLENDE MARIENE GEBIEDEN

35

7.1 ZEEUWSE BANKEN	35
7.2 GASFONTEINEN	35
7.3 BORKUMSE STENEN	35
7.4 BRUINE BANK	36

8 AANVULLINGEN NAAR AANLEIDING VAN DE OPENBARE PROCEDURE

37

8.1 OVER DE PROCEDURE	37
8.2 BETROKKENHEID BIJ DE VOORBEREIDING VAN DE AANWIJZING	37
8.3 ZORGVULDIGHEID VAN DE PROCEDURE EN AFWEGING VAN BELANGEN	38
8.4 OVER DE BEGRENZING	38
8.4.1 EXCLAVERING VAN BESTAANDE BEBOUWING	38
8.4.2 BUFFERZONES/ VRIJE ZONES	38
8.5 OVER DE INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN	39
8.5.1 NIET-KWALIFICERENDE HABITATTYPEN EN SOORTEN	39
8.5.2 HABITATTYPEN EN SOORTEN ZONDER INSTANDHOUDINGSDOELSTELLING	39
8.5.3 CONTOUREN "HAALBAAR EN BETAALBAAR" EN "STRATEGISCH LOKALISEREN"	39
8.5.4 ECOLOGISCHE SAMENHANG EN BELANGENAFWEGING	39
8.5.5 TRENDS, DYNAMIEK EN AUTONOME ONTWIKKELINGEN	40
8.5.6 UITWERKING INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN IN BEHEERPLAN	40
8.5.7 REALISATIETERMIJNEN	40
8.5.8 MONITORING	40
8.6 OVER DE RECHTSGEVOLGEN EN HET BEHEERPLAN	41
8.6.1 BESTAAND GEBRUIK: PEILDATUM EN VERGUNNINGPLICHT	41
8.6.2 BESTAAND GEBRUIK EN BEHEERPLAN	41
8.6.3 VISSERIJ	41
8.6.4 VISSERIJMAATREGELEN EN HET EUROPESE GEMEENSCHAPPELIJK VISSERIJBELEID	42
8.6.5 OLIE- EN GASWINNING	43
8.6.6 EXTERNE WERKING	43

9 REFERENTIES

45

1 Inleiding

1.1 Doel

In de aanwijzingsbesluiten van Natura 2000-gebieden wordt verwezen naar systematische en/of beleidskeuzes die zijn opgenomen in o.a. het "Natura 2000 doelendocument" uit 2006¹. Dat doelendocument gaat "slechts" over 162 Natura 2000 gebieden, niet over de gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone (EEZ). Dit "Doelendocument mariene Natura 2000-gebieden" (hierna "Doelendocument") vult dat gat. Het Doelendocument verklaart de gebruikte systematiek voor de selectie en begrenzing van mariene Habitatrichtlijn- en Vogelrichtlijngebieden. Daarnaast legt het de basis voor de in de aanwijzingsbesluiten te maken keuzes vast. Hiermee dient het Doelendocument als systematische en beleidsmatige basis voor de Nederlandse bijdrage aan het Europese mariene Natura 2000-netwerk.

1.2 Afbakening

1.2.1 Definitie marien gebied

Het Doelendocument spreekt over "mariene (Habitatrichtlijn- of Vogelrichtlijn)gebieden". Hiermee worden bedoeld alle gebieden op het Nederlands grondgebied die zeewaarts gelegen zijn van de basiskustlijn. Enkele mariene gebieden liggen binnen de territoriale zee, andere liggen in de Nederlandse exclusieve economische zone.

1.2.2 Om welke mariene gebieden gaat het?

Het Doelendocument is geschreven voor:

1. de Habitatrichtlijngebieden die in 2008 bij de Europese Commissie zijn aangemeld:
  - Habitatrichtlijngebied Vlake van de Raan;
  - Habitatrichtlijngebied Noordzeekustzone II;
  - Habitatrichtlijngebied Doggersbank;
  - Habitatrichtlijngebied Klaverbank;
2. het Vogelrichtlijngebied Friese Front;
3. de mogelijke aanvullende Natura 2000-gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone.

De onderbouwing van de beleidskeuzes die gemaakt zijn voor de in 2003 aangemelde mariene Habitatrichtlijngebieden en eerder ook als Vogelrichtlijngebied aangewezen gebieden Voordelta (113) en Noordzeekustzone (007) is opgenomen in de betreffende aanwijzingsbesluiten en de daarin vermelde achtergronddocumenten. Deze in 2008 respectievelijk in 2009 aangewezen kustgebonden mariene gebieden worden hier daarom niet behandeld.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zijn de algemene juridische kaders van Habitatrichtlijn, Vogelrichtlijn en Natuurbeschermingswet 1998 en algemene procedures beschreven. Hoofdstuk 3 behandelt de selectie en begrenzing van de mariene Habitatrichtlijngebieden. Antwoord wordt gegeven op vragen als: Welke stappen worden doorlopen en hoe is de Europese Commissie daarbij betrokken? Welke criteria worden voor selectie en begrenzing gebruikt? Voor welk habitattype en welke soorten zijn de gebieden geselecteerd? Ook behandelt dit hoofdstuk de wijzigingen die bij de aanwijzing van de Habitatrichtlijngebieden worden doorgevoerd ten opzichte van de aanmelding van die gebieden in 2008. De zeezoogdieren van bijlage II van de Habitatrichtlijn die als doelsoort gelden voor de mariene Natura 2000-gebieden staan centraal in hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 behandelt de doorlopen procedure van selectie en begrenzing van mariene Vogelrichtlijngebieden, gevolgd door de specifieke argumentatie voor Vogelrichtlijngebied Friese Front. Hoofdstuk 6 geeft een overzicht van en een toelichting bij de instandhoudingsdoelstellingen voor de mariene gebieden. Tot slot behandelt hoofdstuk 7 de aanvullende mariene Natura 2000-gebieden: Welke gebieden en waarom wel of niet?

---

¹ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2006. Natura 2000 doelendocument; Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.

2 Juridische kaders en algemene procedure

2.1 Habitatrictlijngebieden

De Europese Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna² (hierna: Habitatrictlijn) heeft tot doel bij te dragen tot het waarborgen van de biologische diversiteit door het instandhouden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna in de Europese Unie. De Habitatrictlijn voorziet in een coherent Europees ecologisch netwerk gevormd door speciale beschermingszones. Het netwerk bestaat uit gebieden aangewezen onder de Vogelrichtlijn (zie paragraaf 2.2) en Habitatrictlijn (zie hoofdstuk 3). Dit zogenoemde Natura 2000-netwerk heeft tot doel de betrokken typen natuurlijke habitats en soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied³ in een gunstige staat van instandhouding te behouden of in voorkomende gevallen te herstellen.

Op grond van de Habitatrictlijn draagt elke lidstaat bij tot de totstandkoming van Natura 2000 al naar gelang de aanwezigheid op zijn grondgebied van de typen natuurlijke habitats (hierna geduid als habitattypen) en soorten en hun natuurlijke habitats (hierna geduid als soorten). Op basis van artikel 4 van de Habitatrictlijn en met inachtneming van het doel van het Natura 2000-netwerk (artikel 3, eerste lid) wijst elke lidstaat speciale beschermingszones aan.

2.2 Vogelrichtlijngebieden

De Europese Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand (gecodificeerde versie)^{4,5} (hierna: Vogelrichtlijn) heeft het behoud van de vogelstand tot doel. De Vogelrichtlijn beschermt alle in het wild levende vogelsoorten. De Vogelrichtlijn (artikel 4, leden 1 en 2) verplicht de lidstaten ertoe, de naar aantal en oppervlakte voor de instandhouding van de in bijlage I van de richtlijn vermelde soorten meest geschikte gebieden als speciale beschermingszones aan te wijzen (zie paragraaf 5.2). Meer concreet gaat het om: vogelsoorten die met uitsterven bedreigd worden, soorten die gevoelig zijn voor veranderingen in hun leefomgeving en soorten die als bijzonder zeldzaam worden beschouwd of die bescherming nodig hebben vanwege de eisen die ze stellen aan hun leefomgeving. Verder verplicht de Vogelrichtlijn tot het treffen van soortgelijke maatregelen voor de niet in Bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogels. Hierbij moet de lidstaat rekening houden met de behoeften van het gebied van bescherming ten aanzien van hun broed-, rui- en overwinteringsgebieden en rustplaatsen in de trekzones van deze soorten. Met name de bescherming van waterrijke gebieden is in dit verband van belang, zo stelt de Vogelrichtlijn. De op grond van de Vogelrichtlijn als speciale beschermingszone aangewezen gebieden maken, tezamen met de Habitatrictlijngebieden (zie paragraaf 2.1), deel uit van Natura 2000-netwerk.

2.3 Natuurbeschermingswet 1998

De aanwijzing als Natura 2000-gebied van de bij de Europese Commissie aangemelde Habitatrictlijngebieden en de Vogelrichtlijngebieden is in Nederland geregeld via artikel 10a van de Wet van 25 mei 1998, houdende nieuwe regelen ter bescherming van natuur en landschap (Natuurbeschermingswet 1998)⁶. Voor de gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone was een wijziging van de Natuurbeschermingswet 1998 noodzakelijk, omdat het eerdere werkingsgebied beperkt was tot de grens van

---

² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:NL:PDF>

³ Het natuurlijke verspreidingsgebied beschrijft grofweg de ruimtelijke grenzen waarbinnen het habitatype of de soort voorkomt. Het is daarmee niet identiek aan de precieze locaties waar het habitatype of de soort permanent aanwezig is. Ook delen die niet permanent door het habitatype of de soort in gebruik zijn, behoren tot het verspreidingsgebied. Voor soorten die migreren behoren de normale migratieroutes tot het natuurlijke verspreidingsgebied. Het natuurlijke verspreidingsgebied wordt niet opgevuld met delen waar de ecologische voorwaarden niet geschikt zijn (bijvoorbeeld land voor vissen). Toevallige, vreemde of onvoorspelbare voorkomens (dwaalgasten) behoren niet tot het natuurlijke verspreidingsgebied. Het natuurlijke verspreidingsgebied kan uitbreiden als de soort of het habitatype zich zelf uitbreidt, of als herintroductie ervan plaats vindt binnen de historische range.

⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:NL:PDF>

⁵ Deze vervangt Richtlijn 79/409/EEG van de raad van de Europese Gemeenschappen van 2 april 1979.

⁶ http://wetten.overheid.nl/BWBR0009641/geldigheidsdatum_13-11-2014

de territoriale zee (12 zeemijl vanuit de basiskustlijn). Deze wijziging is per 1 januari 2014 in werking getreden, waardoor de werking van de Natuurbeschermingswet 1998 zich uitstrekt op het hele Nederlands Continentaal Plat (NCP) en ook de mariene gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone kunnen worden aangewezen als Natura 2000-gebied.

Op grond van artikel 19 lid a van de Natuurbeschermingswet 1998 moet voor elk onder de Habitatrichtlijn en/of Vogelrichtlijn (voorlopig) aangewezen gebied een beheerplan worden vastgesteld. Met inachtneming van de instandhoudingsdoelstellingen (met uitzondering van de doelstellingen bedoeld in artikel 10a derde lid⁷) wordt hierin beschreven welke instandhoudingsmaatregelen getroffen moeten worden en op welke wijze.

2.4 Algemene procedure

Voor alle mariene Habitatrichtlijn- en Vogelrichtlijngebieden worden de volgende stappen doorlopen:

1. Inventariseren van voorkomende habitattypen en/of (vogel)soorten;
2. Selecteren van gebieden voor habitattypen en/of (vogel)soorten;
3. Begrenzen van de geselecteerde gebieden volgens algemene uitgangspunten;
4. Stellen en vastleggen van instandhoudingsdoelen voor habitattypen en (vogel)soorten in een aanwijzingsbesluit;
5. Bedenken, in een beheerplan vastleggen (uiterlijk drie jaar na dagtekening van het aanwijzingsbesluit) en uitvoeren van de voor doelrealisatie benodigde maatregelen.

---

⁷ Het betreft "doelstellingen ten aanzien van het behoud, het herstel en de ontwikkeling van het natuurschoon of de natuurwetenschappelijke betekenis van het gebied, anders dan vereist ingevolge de richtlijnen".

3 Habitatrictlijngebieden

In de begeleidende Nota van toelichting bij elk besluit tot aanwijzing als Natura 2000-gebied is opgenomen hoe en op basis waarvan de selectie en de begrenzing van het betreffende Habitatrictlijngebied is vastgesteld. Hierbij is uitgegaan van de meest recente inzichten en gegevens, zoals de definities van habitattypen die ook worden gebruikt voor het formuleren van de instandhoudingsdoelstellingen. De algemene procedure voor selectie en begrenzing voor de terrestrische en kustgebonden gebieden is beschreven in de Nota van Antwoord⁸ en het Natura 2000 doelendocument (2006)¹. Voor de mariene gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone (Doggersbank en Klaverbank) is de nationale benadering voor de selectie en begrenzing in respectievelijk paragraaf 3.1 en 3.2 hierna beschreven.

De mariene Habitatrictlijngebieden binnen de territoriale wateren, Vlake van de Raan⁹ en Noordzeekustzone II^{10,11}, zijn 14 maart 2011 aangewezen als Natura 2000-gebied. De aanwijzingsbesluiten voor deze beide gebieden zijn inmiddels onherroepelijk. De aanwijzing van de Habitatrictlijngebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone, Doggersbank en Klaverbank, is aanstaande nu de Natuurbeschermingswet 1998 van kracht is geworden in de Nederlandse exclusieve economische zone. Gebiedsspecifieke informatie is in de betreffende (ontwerp)-aanwijzingsbesluiten opgenomen.

3.1 Selectieprocedure Habitatrictlijngebieden

3.1.1 Algemene procedure

De procedure die leidt tot de aanmelding en uiteindelijke aanwijzing van de mariene gebieden is beschreven in de eerste vier leden van artikel 4 van de Habitatrictlijn. De verkorte weergave van de procedure luidt:

1. Iedere lidstaat stelt op basis van de criteria zoals opgenomen in bijlage III¹² (zie tekstkader, paragraaf 3.3.1) en op basis van de relevante wetenschappelijke gegevens een eigen lijst op met potentiële Habitatrictlijngebieden. Deze gebiedenlijst wordt vervolgens aangemeld bij de Europese Commissie.
2. De Europese Commissie beoordeelt het voorstel in samenhang met dat van andere lidstaten.
3. Daarna stelt de Commissie de lijst van "gebieden van communautair belang" vast (communautaire lijst per biogeografische regio). Voor Nederland betreft het de lijst van gebieden voor de Atlantische biogeografische regio.
4. Iedere lidstaat wijst de gebieden zo spoedig mogelijk, maar uiterlijk binnen zes jaar na vaststelling van de communautaire lijst, aan volgens de eigen nationale wetgeving.

3.1.2 Selectie van gebieden voor habitattypen van bijlage I

Op grond van artikel 4 lid 1, aan de hand van de criteria van bijlage III (fase 1, zie boven), de voornoemde nationale benadering voor gebiedselectie voor terrestrische en kustgebonden gebieden, en op basis van de relevante wetenschappelijke gegevens in Lindeboom *et al.* (2005)¹³ en Bos *et al.* (2008)¹⁴ heeft Nederland in 2008 de volgende gebieden bij de Europese Commissie aangemeld:

- Vlake van de Raan, voor de aanwezigheid van habitatype H1110 "Permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken";

⁸ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007. Nota van Antwoord, Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden.

⁹ Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2010. Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Vlake van de Raan. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2010-327 | 163 Vlake van de Raan.

¹⁰ Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2010. Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Noordzeekustzone. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2010-326 | 007 Noordzeekustzone.

¹¹ Habitatrictlijngebied Noordzeekustzone II is aangewezen als wijziging van het in 2009 aangewezen Habitatrictlijngebied Noordzeekustzone.

¹² Bijlage III (Habitatrictlijn): Criteria voor de selectie van gebieden die kunnen worden aangewezen als gebieden van communautair belang en als speciale beschermingszones.

¹³ Lindeboom, H.J., Geurts van Kessel, A. J.M. & Berkenbosch, A. 2005. Gebieden met bijzondere ecologische waarden op het Nederlands Continentaal Plat. Rapport RIKZ/2005.008; Alterra Rapport nr. 1109; ISBN nr. 90-369-3415-X.

¹⁴ Bos, O.G., E.M. Dijkman, J. Cremer, 2008. Gegevens voor aanmelding van mariene Habitatrictlijngebieden: Doggersbank, Klaverbank, Noordzeekustzone, Vlake van de Raan. IMARES-rapport C081/08.

- Noordzeekustzone II, voor de aanwezigheid van habitattype H1110 "Permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken";
- Doggersbank, voor de aanwezigheid van habitattype H1110 "Permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken";
- Klaverbank, voor de aanwezigheid van habitattype H1170 "Riffen".

Bij de selectie van deze mariene gebieden is, in lijn met de selectie van de Habitatrictlijngebieden die in 2003 zijn aangemeld, ook rekening gehouden met het grensoverschrijdend voorkomen van habitattypen van bijlage I van de Habitatrictlijn. Dit onder de voorwaarden dat er 1) sprake is van één ecologische eenheid en 2) het Nederlandse deel van het grensoverschrijdende gebied een deel van de habitattypen bevat waarvoor de gebieden door de buurlidstaten zijn aangemeld en een (wezenlijke) bijdrage levert aan het realiseren van een landelijk gunstige staat van instandhouding van die betreffende waarden.

3.1.2.1 Habitattype H1110 Permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken

Bij de selectie van gebieden voor habitattypen van bijlage I is gestreefd naar een voldoende geografische spreiding van gebieden binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van het betreffende habitattype of van de betreffende soort in Nederland. In Nederland komt habitattype H1110 tot een waterdiepte van 20 m voor in de getijdenwateren van de Waddenzee en de Noordzee-kustzone en tot een waterdiepte van 40 m bij de Doggersbank. Dit heeft ertoe geleid dat (naast de eerder geselecteerde gebieden Voordelta, Noordzeekustzone en Waddenzee) de gebieden Vlake van de Raan, Noordzeekustzone II en Doggersbank werden geselecteerd voor habitattype H1110 "permanent met zeewater van geringe diepte overstroomde zandbanken" (hierna: "permanent overstroomde zandbanken"). Met alle voor dit habitattype geselecteerde gebieden samen is de geografische spreiding voldoende gedekt.

De zandbank Doggersbank is een ecologische eenheid die zich uitstrekt over het grondgebied van het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Duitsland en Denemarken. Het hoogste punt van de zandbank ligt in het Verenigd Koninkrijk, op een diepte van 15 m. Daarmee voldoet de zandbank aan de Europese definitie voor habitattype H1110 (zie de "Interpretation Manual"¹⁵). Omdat het Nederlandse deel dieper is gelegen dan de 20 m dieptegrens van de Europese definitie, heeft subtype C van habitattype H1110 (subtype *Doggersbank*) een grens gekregen tot de NAP -40 meter dieptelijn. Hiermee is invulling gegeven aan de uitzondering die in die Europese definitie wordt genoemd: "zandbanken kunnen zich uitstrekken beneden de -20 meter-dieptelijn". Voorwaarden voor het meenemen van diepere delen zijn dat ze (geomorfologisch) onderdeel uitmaken van de zandbank en de voor zandbanken kenmerkende levensgemeenschap herbergen. Subtype C voldoet aan die voorwaarden¹⁶. Daarmee kwalificeert het Nederlandse deel van de Doggersbank voor de aanwezigheid van habitattype H1110.

Buurlidstaten Verenigd Koninkrijk en Duitsland hebben de Doggersbank ook geselecteerd op grond van kwalificatie van het gebied voor het voorkomen van habitattype H1110. Daarmee voldoet het gebied Doggersbank aan beide voorwaarden voor selectie van grensoverschrijdende gebieden. Dit heeft ertoe geleid dat het gebied Doggersbank is geselecteerd voor habitattype H1110.

3.1.2.2 Habitattype H1170 Riffen van open zee

Op de Klaverbank bevinden zich grote hoeveelheden grind aan het oppervlak en komen ook grotere stenen met een specifieke begroeiing van o.a. kalkkroodwieren voor. Het gebied met stenen en grof grind (> 6 cm), met specifieke begroeiing, kwalificeert zich als habitattype H1170 riffen volgens de Habitatrictlijn (zie de "Interpretation Manual"¹⁵). Om deze reden is het gebied Klaverbank voor het voorkomen van habitattype H1170 geselecteerd.

3.1.3 Selectie van gebieden voor trekvisserij en zeezoogdieren van bijlage II

Artikel 4 lid 1 van de Habitatrictlijn stelt dat "voor diersoorten met een zeer groot territorium komen deze gebieden overeen met de plaatsen, binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van die soorten, die de

¹⁵ Europese Commissie, 2013. Interpretation Manual of European Union Habitats EUR 28, April 2013. European Commission, DG Environment, Natura ENV B.3.

¹⁶ Zie ook het profiel van habitattype 1110.

fysische en biologische elementen vertonen welke voor hun leven en voortplanting essentieel zijn. Voor aquatische soorten met een groot territorium worden deze gebieden alleen voorgesteld indien het mogelijk is een zone duidelijk af te bakenen die de fysische en biologische elementen vertoont welke voor hun leven en voortplanting essentieel zijn”.

Deze passage van artikel 4 lid 1 is voor de mariene gebieden van toepassing op de trekvissen elft (H1102 *Alosa alosa*), fint (H1103 *Alosa fallax*), rivierprik (H1099 *Lampetra fluviatilis*) en zeeprik (H1095 *Petromyzon marinus*) en de zeezoogdieren grijze zeehond (H1364 *Halichoerus grypus*), de gewone zeehond (H1365 *Phoca vitulina*) en de bruinvis (H1351 *Phocoena phocoena*). Voor geen van de voornoemde soorten kon een zone binnen de territoriale wateren of Nederlandse exclusieve economische zone worden afgebakend met specifiek ecologische betekenis zoals bedoeld in artikel 4 lid 1. Op basis van de relevante beschikbare kennis over deze soorten konden daarom geen mariene gebieden worden geselecteerd die voldoen aan de criteria in artikel 4 lid 1¹⁷.

3.2 Begrenzing Habitatrichtlijngebieden

3.2.1 Algemene richtsnoeren

In lijn met de algemene uitgangspunten voor begrenzing van Habitatrichtlijngebieden¹ zijn bij de begrenzing van de mariene Habitatrichtlijngebieden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- De aanwezigheid van habitattypen van bijlage I van de Habitatrichtlijn is primair het uitgangspunt voor de begrenzing. Dit is inclusief de in kwaliteit achteruitgegangene delen van het habitatype als kwaliteitsverbetering haalbaar is en voor zover nodig voor de instandhouding van die habitattypen.
- Er is gestreefd naar een begrenzing op grond van herkenbare en beheerbare eenheden: ecologische eenheden (bijvoorbeeld op basis van geomorfologie) of beheerseenheden (bijvoorbeeld doorgaande NAP -20 m dieptelijn).
- “Cement tussen de bakstenen”: de begrenzing van ecologische eenheden impliceert dat het Habitatrichtlijngebied bestaat uit de habitattypen van bijlage I én een stelsel van natuurwaarden waarvoor het gebied niet is geselecteerd en/of niet is aangemeld: het “cement tussen de bakstenen”. Dit “cement tussen de bakstenen” is integraal onderdeel van de ecosystemen waarvan de betreffende habitattypen en soorten deel uitmaken en is nodig voor herstel en/of instandhouding van de betreffende habitattypen en/of soorten.
- Deelgebieden: bij zeer sterke versnippering in meerdere deelgebieden worden alleen deze deelgebieden begrensd. De verschillende deelgebieden bevatten dan elk afzonderlijk de habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied geselecteerd is.

In de zogenaamde “Marine Guidelines”¹⁸ geeft de Europese Commissie extra handvatten voor de begrenzing van mariene gebieden. Deze zijn:

- *Grootte van het gebied* De grenzen van een potentieel Natura 2000-gebied moeten zo gekozen worden dat zij een goede basis zijn voor adequate bescherming van de in dat gebied aanwezige Natura 2000-waarden;
- *Vorm van het gebied* Bij voorkeur wordt een gebied begrensd met eenvoudige grenzen, gebaseerd op “rechte” lijnen en veelhoeken waarbinnen de Natura 2000-waarden worden “gevangen”. Deze benadering vereenvoudigt onder andere het beheer en de monitoring.

Bij de begrenzing van de mariene gebieden is rekening gehouden met het voorkomen van de kwalificerende habitattypen en bijbehorende abiotische kenmerken, zoals diepte en sedimentsamenstelling. Rechte lijnen, met goed gedefinieerde hoekpunten, zijn het beste te hanteren voor beleid en handhaving. Dit resulteerde in gebieden met rechte begrenzingen. Zie ook Lindeboom *et al.* (2005). De gebieden in de kustzone zijn hierop een uitzondering. Voor die gebieden is gekozen voor zeewaartse begrenzing op basis van de doorgaande NAP

---

¹⁷ Habitatrichtlijngebied Noordzeekustzone was eerder (2003) al geselecteerd voor de gewone zeehond en de grijze zeehond omdat dit kustgebonden gebied ook landelementen bevat.

¹⁸ Europese Commissie, 2007. Guidelines for the establishment of the Natura 2000 network in the marine environment: Application of the Habitats and Birds Directives. May 2007.

-20 m dieptelijn¹⁹. De ligging van de doorgaande NAP -20 meter dieptelijn is in overleg tussen de toenmalige Ministeries van Verkeer & Waterstaat, Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu (nu samen het Ministerie van Infrastructuur en Milieu) en Landbouw Natuur en Visserij (nu Ministerie van Economische Zaken) tot stand gekomen en in coördinaten vastgelegd in het "geopakhuis" bij het huidige Rijkswaterstaat Zee & Delta. De doorgaande NAP -20 m dieptelijn valt samen met zeewaartse grens van het kustfundament.

3.2.2 Resultante: grenzen mariene gebieden

Vlakte van de Raan

De hele kustzee tot 20 m diepte beneden NAP kwalificeert door de aanwezigheid van habitatype H1110. Lindeboom *et al.* (2005) adviseren het gebied Vlakte van de Raan, dat in de Westerscheldemonding ligt, aan te melden als speciale beschermingszone in het kader van de Habitatrichtlijn. Als zeewaartse grens adviseren zij de doorgaande NAP -20 m dieptelijn. Bij de begrenzing van Habitatrichtlijngebied Vlakte van de Raan is dit advies gevolgd.

Noordzeekustzone II

Ook Noordzeekustzone II kwalificeert door de aanwezigheid van habitatype H1110. Afgaande op het voorkomen van *Spisula*-banken in de laatste decennia en daarmee de betekenis van het gebied voor de vogelwaarden in de kustzee stellen Lindeboom *et al.* (2005) voor om in ieder geval het deel van de kustzee ten noorden van Bergen te beschermen. Schelpdierbanken zijn kenmerkend onderdeel van de structuur van habitatype H1110 in de kustzee. Deze schelpdierbanken hebben een voedsel functie voor duikende, schelpdieretende vogels¹⁶. Om deze reden is de zuidgrens van Habitatrichtlijngebied Noordzeekustzone II gelegd ter hoogte van Bergen aan Zee (Paal 34).

Doggersbank

De Doggersbank is een zandbank die zich uitstrekt over de grondgebieden van het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Duitsland en Denemarken (zie paragraaf 3.1.2.1). Lindeboom *et al.* (2005) adviseren voor de begrenzing het Nederlandse deel van deze grensoverschrijdende zandbank om internationaal aan te sluiten bij de begrenzing door het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Bij de begrenzing van het Nederlandse Habitatrichtlijngebied Doggersbank is dit advies gevolgd. De oorspronkelijke begrenzing, zoals deze is aangemeld bij de Europese Commissie is in het (ontwerp)-aanwijzingsbesluit gewijzigd (zie paragraaf 3.4.2.1).

Klaverbank

De Klaverbank kwalificeert door de aanwezigheid van habitatype riffen (H1170). Lindeboom *et al.* (2005) presenteren twee opties voor begrenzing van het gebied: één waarbij de contouren van het voorkomen van het habitatype strak worden gevolgd (met rechte lijnen en goed gedefinieerde hoekpunten) en één waarbij een groter gebied is begrensd waarbinnen het habitatype dominant aanwezig is (inclusief de Botney Cut). Het grindgebied en de aangrenzende slibrijke Botney Cut hebben beide een verhoogde diversiteit in bodemdieren. Om deze reden adviseren Lindeboom *et al.* (2005) om een Habitatrichtlijngebied te begrenzen waarbij de Botney Cut binnen de grenzen van het gebied valt. Bij de begrenzing van het Habitatrichtlijngebied Klaverbank is de optie voor één groot gebied gevolgd, mede omdat een dergelijke begrenzing ook beter hanteerbaar is voor beleid en handhaving. Naar aanleiding van het FIMPAS-project (Fisheries Measures in Marine Protected Areas)²⁰ is in het (ontwerp)-aanwijzingsbesluit van het gebied de door Lindeboom *et al.* (2005) voorgestelde begrenzing gewijzigd (zie paragraaf 3.4.2.1).

---

¹⁹ De doorgaande NAP -20 meter dieptelijn is een vereenvoudiging van de fysieke NAP -20 meter dieptelijn. De fysieke of werkelijke NAP -20 meter dieptelijn is erg grillig en kan onder invloed van zandtransport door stromingen en golven veranderen. Daarom is gekozen voor de doorgaande NAP -20 meter dieptelijn. Die is vastgelegd in coördinaten en verandert niet.

²⁰ Zie voor informatie <http://www.noordzeenatura2000.nl>

3.3 Beoordeling Nederlandse bijdrage door Europese Commissie

3.3.1 Procedure en criteria

De beoordeling door de Europese Commissie is gebaseerd op de uitkomsten van seminars die per biogeografische regio zijn gehouden. Voor de mariene gebieden in Nederland, dat met tien andere lidstaten bij de Atlantische biogeografische regio hoort, betreft dat het seminar in Galway (Ierland, 24-25 maart 2009). Op dit eerste Atlantische Biogeografische Seminar voor mariene gebieden waren vertegenwoordigers van de Europese Commissie, van het European Topic Center on Biological Diversity (namens het Europees Milieu Agentschap, EEA) en van de lidstaten aanwezig. Daarnaast waren onafhankelijke deskundigen aanwezig en waren natuur- en visserijorganisaties bij het seminar in Galway vertegenwoordigd. Op basis van dit seminar beoordeelde de Europese Commissie per habitattype en per soort of de aangemelde gebieden voldoende waren in het licht van het gestelde in bijlage III van de Habitatrictlijn.

Tekstkader Selectiecriteria Habitatrictlijngebieden

De Habitatrictlijngebieden zijn geselecteerd op basis van de criteria zoals opgenomen in bijlage III van de Habitatrictlijn. Deze zijn:

A. Criteria voor de beoordeling van het gebied voor een type natuurlijke habitat van bijlage I

- a) Mate van representativiteit van het type natuurlijke habitat in het gebied.
- b) Door het type natuurlijke habitat bestreken oppervlakte van het gebied ten opzichte van de totale door dit type natuurlijke habitat op het nationale grondgebied bestreken oppervlakte.
- c) Mate van instandhouding van de structuur en de functies van het betrokken type natuurlijke habitat en herstelmogelijkheid.
- d) Algemene beoordeling van de betekenis van het gebied voor de instandhouding van het betrokken type natuurlijke habitat.

B. Criteria voor de beoordeling van het gebied voor een soort van bijlage II

- a) Omvang en dichtheid van de populatie van de soort in het gebied ten opzichte van de populaties op het nationale grondgebied.
- b) Mate van instandhouding van de elementen van de habitat die van belang zijn voor de betrokken soort en herstelmogelijkheid.
- c) Mate van isolatie van de populatie in het gebied ten opzichte van het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort.
- d) Algemene beoordeling van de betekenis van het gebied voor de instandhouding van de betrokken soort.

Belangrijke criteria waren het (geschatte) aandeel van de landelijke oppervlakte van habitattypen en het aandeel van de landelijke populatie van soorten die in de aangemelde gebieden aanwezig waren (zie tekstkader). Dit werd uitgedrukt in de landelijke dekkingsgraad²¹ ("coverage of national resource"). Bij de beoordeling op het biogeografische seminar werden de volgende vuistregels gehanteerd²²:

- Dekkingsgraad minder dan 20%: er wordt kritisch bekeken of er in de nationale selectie voldoende gebieden zijn aangemeld. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij wijdverspreide habitattypen en soorten of wanneer er sprake is van geringe geografische variatie.
- Dekkingsgraad 20-60%: iedere soort of habitattype wordt geanalyseerd, waarbij vooral wordt gelet op de mate van bedreiging en verspreiding.
- Dekkingsgraad 60% of meer: het habitattype of de soort krijgt bij de beoordeling geringe prioriteit, omdat dit in de meeste gevallen voldoende is voor het behouden of bereiken van een gunstige staat van instandhouding van de betreffende habitattypen of soorten. Er zijn echter omstandigheden

²¹ De totale oppervlakte van een habitattype of leefgebied binnen de aangemelde gebieden als percentage van de landelijke oppervlakte van het habitattype of percentage van de landelijke populatie van de soort.

²² Boillot *et al.*, 1997. Process for assessing national lists of proposed sites of community interest (pSCI) at the biogeographical level. *Natur und Landschaft* 72 (11): 474-476.

denkbaar waaronder 60% niet toereikend is, zoals een bedreigde status, een kleine kwetsbare populatie of een erg versnipperd voorkomen.

Als onderdeel van stap 2 van de algemene procedure beoordeelt de Europese Commissie het communautaire belang van de gebieden die door lidstaten worden aangemeld. Hierbij beoordeelt de Commissie de bijdrage die de aangemelde gebieden leveren tot het in een gunstige staat van instandhouding behouden of herstellen van een natuurlijke habitat uit bijlage I²³ of van een soort uit bijlage II²⁴ en/of de coherentie van Natura 2000. De Commissie hanteert hiervoor onder meer de volgende criteria:

- a) de relatieve betekenis van het gebied op nationaal niveau;
- b) de geografische ligging van het gebied ten opzichte van de trekroutes van diersoorten van bijlage II, mede gelet op de vraag of het gebied eventueel deel uitmaakt van een samenhangend ecosysteem aan weerszijden van één of meer binnengrenzen van de Gemeenschap;
- c) de algemene ecologische waarde van het gebied voor de betrokken biogeografische regio's en/of voor het gehele in artikel 2 bedoelde grondgebied, zowel wat betreft het karakteristieke of unieke aspect van de bestanddelen als wat betreft de combinatie daarvan.

3.3.2 Oordeel en plaatsing op de lijst

Tijdens het eerste Atlantische Biogeografische Seminar voor mariene gebieden (waar de bijdragen van de lidstaten werden beoordeeld door de Europese Commissie) van maart 2009 heeft de Europese Commissie geconstateerd dat Nederland voldaan heeft aan artikel 4 lid 1 van de Habitatrichtlijn. Dat wil zeggen: Nederland heeft in 2008 voldoende en de juiste gebieden geselecteerd en aangemeld voor habitattypen van bijlage I en soorten van bijlage II van de richtlijn²⁵. Voor habitatype H1170 (Riffen van open zee) verzocht de Europese Commissie Nederland te onderzoeken of het in Duitsland aanwezige habitat zich aan de Nederlandse zijde van de grens voortzette, een zogenaamde "wetenschappelijke reservering" (zie verder paragraaf 7.3).

Vervolgens heeft de Europese Commissie op 22 december 2009 deze gebieden geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang²⁶.

3.4 Aanwijzing van de gebieden

3.4.1 Gebieden in de territoriale wateren

Habitatrichtlijngebieden Vlake van de Raan en Noordzeekustzone II liggen beide binnen de territoriale wateren. De aanwijzing als Natura 2000-gebied van beide gebieden op grond van artikel 10a van de Natuurbeschermingswet 1998 is inmiddels onherroepelijk.

3.4.1.1 Wijzigingen ten opzichte van het standaard gegevensformulier

Bij de aanwijzing van de Habitatrichtlijngebieden Vlake van de Raan en Noordzeekustzone II als respectievelijk nieuw Natura 2000-gebied Vlake van de Raan (163)⁹ en gewijzigd Natura 2000-gebied Noordzeekustzone (007)¹⁰ zijn er enkele wijzigingen doorgevoerd ten opzichte van het standaard gegevensformulier (SDF)²⁷. Deze wijzigingen zijn hieronder summier opgenomen.

---

²³ Bijlage I (Habitatrichtlijn): Typen natuurlijke habitats van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is

²⁴ Bijlage II (Habitatrichtlijn): Dier- en plantensoorten van communautair belang voor de instandhouding waarvan aanwijzing van speciale beschermingszones vereist is

²⁵ Beoordeeld vanuit de bijdrage die de gebieden leveren tot het in een gunstige staat van instandhouding behouden of herstellen van een natuurlijk habitat uit bijlage I of van een soort uit bijlage II en/of de coherentie van Natura 2000.

²⁶ Europese Commissie, 2010. BESLUIT VAN DE COMMISSIE van 22 december 2009 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van een derde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (2010/43/EU).

²⁷ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2008-12). Standard Data Form (SDF) Noordzeekustzone II, SDF Vlake van de Raan, SDF Doggersbank, SDF Klaverbank. Directie Kennis LNV, Ede, Nederland.

Elft geen instandhoudingsdoelstelling

In afwijking van de aanmelding van Vlakte van de Raan en Noordzeekustzone II als Habitatrictlijngebied in 2008 zijn de Natura 2000-gebieden Vlakte van de Raan (163) en Noordzeekustzone (007) niet aangewezen voor de elft (H1102). De relatieve bijdrage van beide gebieden afzonderlijk aan de landelijke populatie is zeer waarschijnlijk verwaarloosbaar. Voor verdere toelichting zie het aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Vlakte van de Raan⁹ en het wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Noordzeekustzone¹⁰.

Grenswijziging Vlakte van de Raan

Natura 2000-gebied Vlakte van de Raan sluit naadloos aan op Natura 2000-gebied Westerschelde & Saeftinghe (122). De zeewaartse grens van dat laatste gebied is echter nog voor de aanwijzing van de Vlakte van de Raan gewijzigd, waarna die kwam te liggen op de grens van de territoriale zee van Nederland zoals bedoeld en gedefinieerd in de Wet houdende vaststelling van de grenzen van de territoriale zee van Nederland (Stb. 1985, 129)²⁸. Dit is gedaan uit praktische overwegingen om de uitvoering van de Natuurbeschermingswet 1998 en de Visserijwet niet onnodig ingewikkeld te maken. In afwijking van de aanmelding ligt de oostelijke grens van Natura 2000-gebied Vlakte van de Raan na aanwijzing ook op die grens. Zie ook het aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Vlakte van de Raan⁹.

3.4.2 Gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone

Habitatrictlijngebieden Doggersbank en Klaverbank liggen beide in de Nederlandse exclusieve economische zone. De aanwijzing van deze gebieden op grond van artikel 10a van de Natuurbeschermingswet 1998 als Natura 2000-gebied kan plaatsvinden omdat de werking van Natuurbeschermingswet 1998 zich ook uitstrekt op de Nederlandse exclusieve economische zone (zie paragraaf 2.3).

3.4.2.1 Wijzigingen ten opzichte van het standaard gegevensformulier

In de (ontwerp)-aanwijzingsbesluiten van de Habitatrictlijngebieden Doggersbank en Klaverbank als Natura 2000-gebieden Doggersbank (164) respectievelijk Klaverbank (165) zijn er enkele wijzigingen doorgevoerd ten opzichte van het standaard gegevensformulier (SDF)²⁷. Deze wijzigingen zijn hieronder beargumenteerd opgenomen.

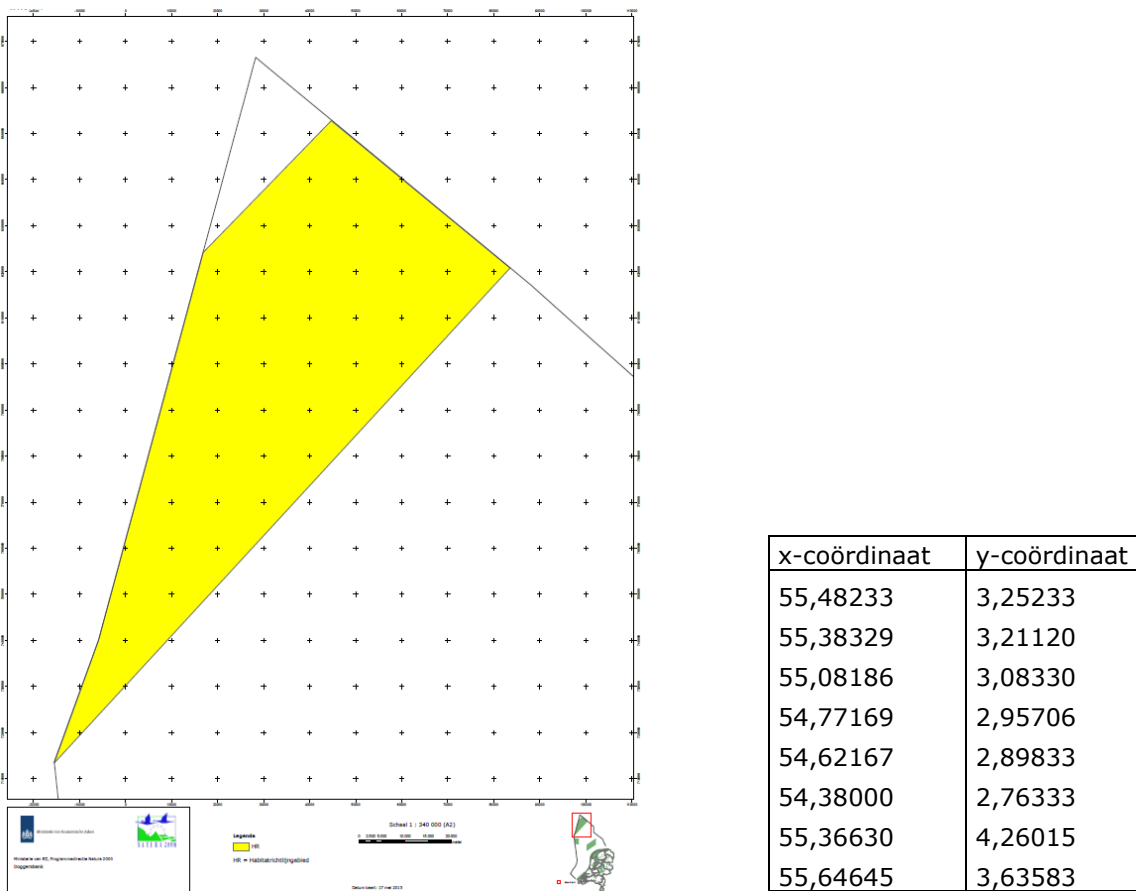
Grenswijziging Doggersbank

De wetenschappelijke argumenten voor de begrenzing van Habitatrictlijngebied Doggersbank zoals deze is aangemeld in het SDF zijn opgenomen in Lindeboom *et al.* (2005) en Bos *et al.* (2008). Hierbij is als noordgrens van het gebied genomen de rechte lijn tussen de snijpunten van de noordgrenzen van het Duitse en het voorgenomen Britse Habitatrictlijngebied Doggersbank met de respectievelijke overeengekomen maritieme begrenzing tussen deze landen en Nederland. Na het moment van aanmelding van het Nederlandse Habitatrictlijngebied Doggersbank (2008) en plaatsing op de Lijst van Gebieden van Communautair Belang (2009) heeft het Verenigd Koninkrijk de definitieve noordgrens iets naar het noorden verplaatst. In het (ontwerp)-aanwijzingsbesluit voor de aanwijzing als Natura 2000-gebied is de Nederlandse noordgrens hierop aangepast.

Figuur 3.1 geeft de begrenzing en coördinaten van het nieuw begrensde Habitatrictlijngebied Doggersbank. Met deze begrenzing wordt het gebied onder de Natuurbeschermingswet 1998 aangewezen als Natura 2000-gebied Doggersbank (164).

---

²⁸ Basislijn zoals bedoeld in artikel 2, lid 2, onderdeel a van genoemde wet.

Figuur 3.1 GIS-begrenzing en coördinaten (WGS84) van de nieuwe begrenzing van Natura 2000-gebied Doggersbank

Grenswijziging Klaverbank

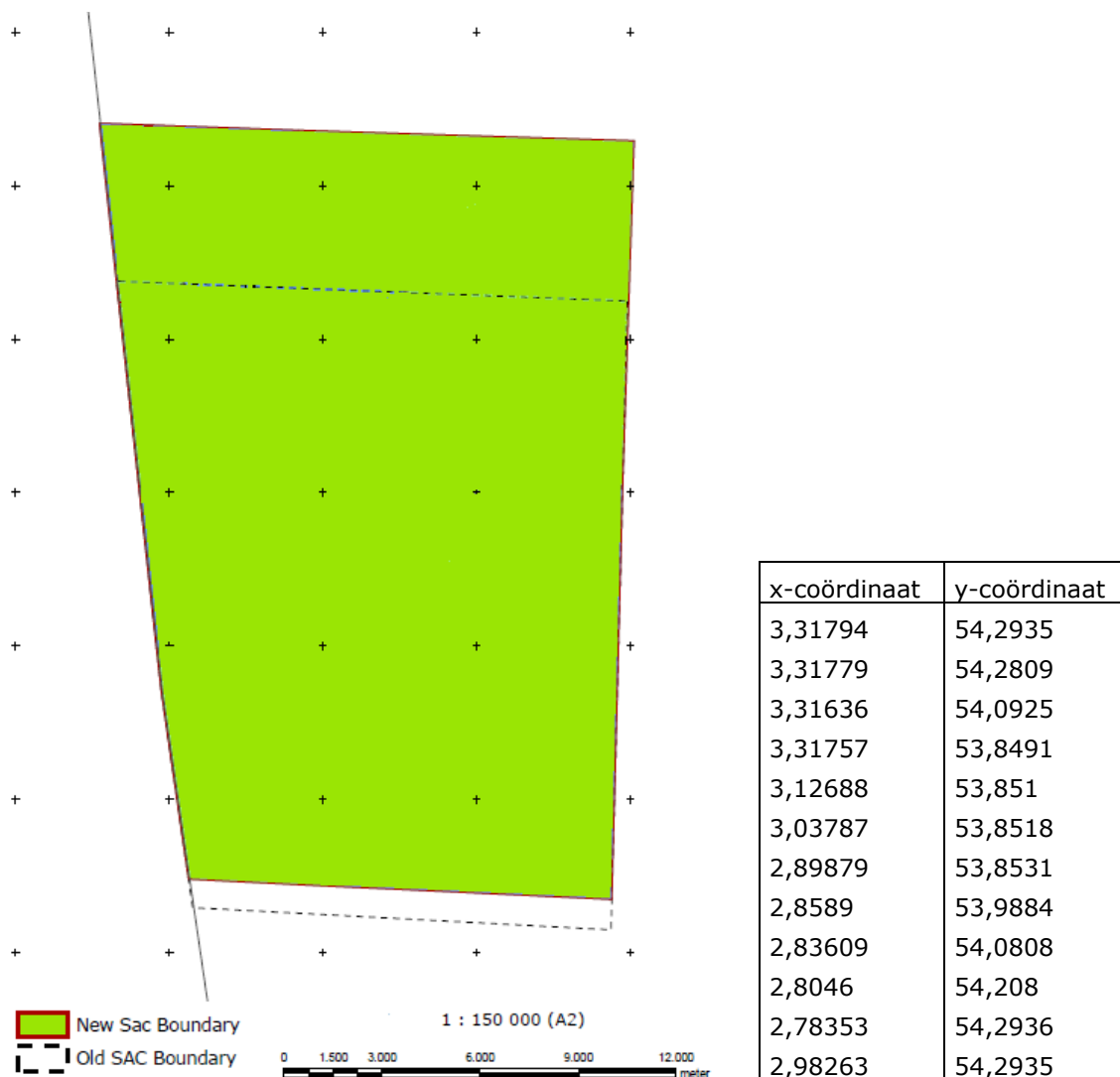
De wetenschappelijke argumenten voor de begrenzing van Habitatrictlijngebied Klaverbank zoals deze is aangemeld in het standaard gegevensformulier zijn opgenomen in Lindeboom *et al.* (2005) en Bos *et al.* (2008). Zie ook de toelichting in paragraaf 3.2.2. Bij de aanmelding in 2008 was duidelijk dat ca. 50% van het areaal van het aangemelde gebied was bedekt met het kwalificerende habitattype H1170 (Riffen van open zee). Het habitattype komt verspreid in het gebied voor als een mozaïek van grote stenen, keien en grind.

In het FIMPAS-project is op basis van gegevens aangedragen door de visserijsector het verspreid voorkomen van H1170 in Habitatrictlijngebied Klaverbank bevestigd. Ook onafhankelijke reviewers van ICES²⁹ hebben dit bevestigd.

Op basis van diezelfde gegevens is ook geconstateerd dat het voor habitattype H1170 definiërende sediment (stenen, kiezels, keien en grind)³⁰ aanwezig is in een gebied ten noorden van de noordgrens van het aangemelde gebied.

²⁹ ICES: International Council for the Exploration of the Sea

³⁰ Zie ook het profiel van habitattype 1170.

Figuur 3.2 GIS-begrenzing en coördinaten (WGS84) van de nieuwe begrenzing van Natura 2000-gebied Klaverbank

De nieuw verkregen informatie in het FIMPAS-project heeft geresulteerd in een grenswijziging van het aangemelde Habitatrichtlijngebied Klaverbank waarbij

- 1) de zuidelijke grens verschoven is naar het noorden: hiermee is het Habitatrichtlijngebied verkleind door het verwijderen een deel van het gebied waar geen H1170 aanwezig is (- ca. 5.388 ha).
- 2) de noordelijke grens verder naar het noorden verschoven is: hiermee is het Habitatrichtlijngebied vergroot door een gebied op te nemen waar het habitattype wel aanwezig is (+ ca. 35.400 ha).

Met deze grenswijzigingen is het Habitatrichtlijngebied ongeveer 30.000 hectare vergroot. Figuur 3.2 geeft de oude en nieuwe begrenzing als ook de coördinaten van het nieuw begrensde Habitatrichtlijngebied Klaverbank. Met deze begrenzing wordt het gebied onder de Natuurbeschermingswet 1998 aangewezen als Natura 2000-gebied Klaverbank (165).

4 Maatregelen voor zeezoogdieren

Op grond van artikel 6 lid 1 van de Habitatrichtlijn is Nederland verplicht om instandhoudingsmaatregelen te nemen voor elk van de habitattypen van bijlage I en de soorten van bijlage II die in het Habitatrichtlijngebied voorkomen. Op grond van lid 2 van hetzelfde artikel is Nederland verplicht tot het nemen van passende maatregelen ter voorkoming van een verslechtering van de kwaliteit van de habitattypen en die van de leefgebieden van die soorten.

Dit is voor Nederland aanleiding om niet alleen instandhoudingsdoelen te stellen voor de habitattypen en/of soorten waarvoor het betreffende gebied is geselecteerd, maar ook voor die habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied verder is aangemeld³¹. Op deze wijze is een uitgangspunt voor te treffen maatregelen op grond van artikel 6 leden 1 en 2 vastgelegd.

4.1 Gebied van specifieke ecologische betekenis voor zeezoogdieren

Voor aquatische soorten met een groot leefgebied worden alleen gebieden geselecteerd als er een zone duidelijk afgebakend kan worden die de fysische en biologische elementen vertoont welke voor hun leven en voortplanting essentieel zijn (zie paragraaf 3.1.3). Als enige mariene gebied kent Natura 2000-gebied Noordzeekustzone ook terrestrische delen. Deze delen hebben een functie voor de rust, verharig en voorplanting (werpen en zogen) van de gewone en grijze zeehond. Om deze reden is het Habitatrichtlijngebied Noordzeekustzone geselecteerd als leefgebied voor beide zeehonden¹⁷.

Op basis van de best beschikbare kennis kunnen, buiten Natura 2000-gebied Noordzeekustzone, voor bruinvis, gewone zeehond en grijze zeehond geen mariene zones worden afgebakend met een specifieke ecologische betekenis zoals die in artikel 4 lid 1 van de Habitatrichtlijn is omschreven.

4.2 Gebiedsgerichte maatregelen voor zeezoogdieren?

De mariene gebieden zijn geselecteerd voor de in die gebieden voorkomende habitattypen (zie paragraaf 3.1.2). Op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis wordt verondersteld dat alle mariene Habitatrichtlijngebieden door zeezoogdieren als bruinvis, gewone zeehond en grijze zeehond worden gebruikt om in te foerageren. Dit betekent niet dat de mariene gebieden dan ook kunnen worden afgebakend als foerageergebied voor deze soorten. Zoals eerder gezegd zijn er geen aanwijzingen dat de afzonderlijke mariene gebieden van essentieel belang voor het leven en voortplanting van die zeezoogdieren, zoals artikel 4 lid 1 van de Habitatrichtlijn vereist.

Als een gebied niet kan worden afgebakend voor specifieke ecologische functies in het leven van de zeezoogdieren, kunnen er dan maatregelen genomen worden ter verbetering van de kwaliteit van het leefgebied? In het FIMPAS-project is deze vraag voorgelegd aan ICES, bij advisering omtrent de gebiedsmaatregelen voor Habitatrichtlijngebied Klaverbank. ICES³² concludeert in zijn advies dat het terecht is dat er geen gebiedsgerichte maatregelen zijn ontwikkeld ter realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen voor de sterk mobiele zeezoogdieren in Natura 2000-gebied Klaverbank. ICES stelt dat bescherming van zeezoogdieren binnen de grenzen van de Nederlandse mariene Natura 2000-gebieden alleen, zonder effectief beheer buiten de Natura 2000-gebieden, niet zal resulteren in een reductie van bijvangststerfte van de zeezoogdieren in de Zuidelijke Noordzee. Uit het advies van ICES kan gelezen worden dat voor de sterk mobiele zeezoogdieren generieke beschermingsmaatregelen meer geëigend zijn dan gebiedsgerichte maatregelen.

4.3 Bruinvisbeschermingsplan

Specifiek voor de bruinvis (H1351) is daarom het Bruinvisbeschermingsplan³³ opgesteld. Centraal in het Bruinvisbeschermingsplan staat de noodzaak om onderzoek uit te voeren, zodat vervolgens zo nodig

³¹ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2004. Reactiedocument Aanmelding Habitatrichtlijngebieden: Resultaten van de ontvangen reacties bij de openbare procedure voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden in het kader van Natura 2000. Een uitgave van het Ministerie van Landbouw, Natuur en voedselkwaliteit. Den Haag, juni 2004

³² ICES, 2012a. ICES advice on Proposed fisheries measures for the Cleaver Bank Special Area of Conservation. ICES Advice 2012, Book 6.

³³ Camphuysen C.J. & M.L. Siemensma (2011). Conservation plan for the Harbour Porpoise *Phocoena phocoena* in The Netherlands: towards a favourable conservation status. NIOZ Report 2011-07, Royal Netherlands Institute for Sea Research, Texel.

maatregelen genomen kunnen worden. De komende jaren staan daarom in het teken van nationaal gecoördineerd onderzoek naar de diverse bedreigingen voor de gunstige staat van instandhouding van de bruinvis. Vervolgens wordt op basis van dat onderzoek bekeken welke maatregelen effectief genomen kunnen worden. Maatregelen die niet van verdere kennisontwikkeling afhankelijk zijn worden waar mogelijk nu al getroffen. Voorbeelden daarvan zijn het mitigeren van effecten van impulsgeluid bij het bouwen van windturbineparken en de aanpassing van sonarvoorschriften door het Ministerie van Defensie. Bij het onderzoek gaat het niet alleen om nieuwe trajecten, maar ook om lopende trajecten die nu meer gefocust en gecoördineerd zullen verlopen. De implementatie van het Bruinvisbeschermingsplan gebeurt in interdepartementale samenwerking, met het Ministerie van Economische Zaken in de trekkende rol.

5 Vogelrichtlijngebieden

In algemene zin geldt dat bij elk besluit tot aanwijzing als Natura 2000-gebied in de begeleidende Nota van toelichting wordt opgenomen hoe en op basis waarvan de selectie en de begrenzing van het betreffende Vogelrichtlijngebied is vastgesteld. Hierbij is uitgegaan van de meest recente inzichten en gegevens. De nationale procedure voor selectie en begrenzing van Vogelrichtlijngebieden is beschreven in deel 1 van de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000)³⁴ en het Natura 2000 doelendocument (2006)¹. Voor een marien Vogelrichtlijngebied in de Nederlandse exclusieve economische zone is de hiervoor genoemde nationale procedure aangevuld met recente gegevens en inzichten (paragrafen 5.1-5.3).

Het gaat om de volgende aanvullingen:

- uitbreiding van de lijst van in Nederland voorkomende watervogels met betrekking tot de Vogelrichtlijn (bijlage 2A uit de Nota van antwoord Vogelrichtlijn (2000));
- een aanvulling voor mariene Vogelrichtlijngebieden op de selectiecriteria voor watervogels;
- een extra beleidsmatige beperking aan de begrenzingsmethodiek.

Het mariene Vogelrichtlijngebied Friese Front wordt aangewezen als Natura 2000-gebied. In het betreffende (ontwerp)-aanwijzingsbesluit is de meer gebiedsspecifieke informatie opgenomen.

5.1 Vogelsoorten met betrekking tot de Vogelrichtlijn

Onder andere de zeekoet, alk, grote jager, grote mantelmeeuw en kleine mantelmeeuw staan op de lijst van zeevogels en watervogels waarvoor de aanwijzing van speciale beschermingszones (SPA's) dient te worden overwogen³⁵. Bij de aanwijzing van het Friese Front als Natura 2000-gebied zal de zeekoet worden toegevoegd aan bijlage 2A uit de Nota van Antwoord Vogelrichtlijn (2000) als "in Nederland voorkomende watervogel voor de toepassing van de 1%-drempel". En worden toegevoegd aan bijlage 9.2.5. van het Natura 2000 doelendocument (2006) als doelsoort. Voor de andere hiervoor genoemde niet-broedvogels is een eventuele toevoeging als doelsoort niet aan de orde bij de aanwijzing van Friese Front als Natura 2000-gebied (zie de uitwerking per vogelsoort in paragraaf 5.4).

5.2 Selectie Vogelrichtlijngebieden

Om een gebied te selecteren als Vogelrichtlijngebied worden over het algemeen IBA^{36,37,38} en Ramsar³⁹ criteria gebruikt.

Voor de selectie van een gebied als Vogelrichtlijngebied op zee zijn de recente criteria gebruikt van BirdLife International (mariene IBA's)⁴⁰. Een voorloper daarvan, de IBA 2000 criteria, zijn voor de Europese Commissie leidend voor het identificeren van de Vogelrichtlijngebieden op zee⁴¹. De volgende criteria uit de Marine Important Bird Areas toolkit⁴² zijn aan de orde bij de selectie van een marien gebied als speciale beschermingszone voor de Vogelrichtlijn.

Het gebied dient binnen het kader van de Vogelrichtlijn aan ten minste één van de hierna opgesomde criteria voor mariene IBA's te voldoen:

---

³⁴ Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 2000. Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, deel 1 Algemeen.

³⁵ European Committee, 2007. Guidelines for the establishment of the Natura 2000 network in the marine environment. Application of the Habitats-and Birds Directive. Appendix 2, lists of existing marine habitat types and species for different Member States, table 3: seabirds and waterbird species for which SPAs should be considered.

³⁶ IBA: Important Bird Area

³⁷ Heath, M.F. & M.I. Evans (eds.), 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. Vol. I-II. BirdLife Conservation Series No 8. BirdLife International. Cambridge, UK (Referred to as IBA2000)

³⁸ BirdLife International, 2004. Towards the identification of marine IBAs in the EU: an exploration by the Birds and Habitats Directive Task Force.

³⁹ Ramsar Convention Secretariat, 2007. Designating Ramsar sites: The Strategic Framework and guidelines for the future development of the List of Wetlands of International Importance. Ramsar handbooks for the wise use of wetlands, 3rd edition, vol. 14. Ramsar Convention Secretariat, Gland, Switzerland.

⁴⁰ BirdLife International, 2010. Marine Important Bird Areas toolkit: standardised techniques for identifying priority sites for the conservation of seabirds at sea. BirdLife International, Cambridge UK. Version 1.2: February 2011.

⁴¹ European Committee, 2007. Guidelines for the establishment of the Natura 2000 network in the marine environment. Application of the Habitats-and Birds Directive. Appendix 4.1, page 9, tabel 18, IBA2000 criteria.

⁴² BirdLife International, 2010. Marine Important Bird Areas toolkit: page 7. Rule Box 1.

- a) van het gebied is bekend of de verwachting is dat er in het gebied geregeld een populatie aanwezig is van een soort op de IUCN Red List ⁴³ met de status van "globally threatened (wereldwijd bedreigd)" (BirdLife International marine IBA criteria "Category A1-Globally Threatened Species");
- b) in het gebied komt het geregeld voor dat er zich een aantal individuen van minstens 1% van de biogeografische populatie van een watervogelsoort verzamelt voor foerageren, ruien, rusten of andere functies (congregatory species⁴⁴) (BirdLife International marine IBA criteria "Category A4-Congregations-i");
- c) in het gebied komt het geregeld voor dat er zich een aantal individuen van minstens 1% van de wereldpopulatie van een zeevogelsoort of een landvogelsoort verzamelt voor foerageren, ruien of andere functies (BirdLife International marine IBA criteria "Category A4-Congregations-ii");
- d) in het gebied komt het geregeld voor dat er zich aantallen van minstens 20.000 watervogels of minstens 10.000 paar zeevogels ophouden van één of meerdere soorten (BirdLife International marine IBA criteria "Category A4-Congregations-iii");
- e) in het gebied dat door trekvogels wordt benut bij de geregelde migratie (zogenaamde bottleneck sites⁴⁵) worden drempelwaarden overschreden voor deze vogels (BirdLife International marine IBA criteria "Category A4-Congregations-iv").

De volgende BirdLife IBA criteria zijn hier niet overgenomen omdat de mogelijkheden en voordelen nog worden onderzocht door BirdLife International⁴⁶:

- category A2-restricted-range Species,
- category A3-Biome-restricted Assemblages.

Definitie van het begrip "geregeld"

Voor mariene gebieden wordt onder de term "geregeld" verstaan: Gebieden bezocht door vogels uit meer dan een site of gedurende verschillende perioden (dat wil zeggen: seizoen of jaar)⁴⁷. Dit criterium is van toepassing op de 20.000-drempel.

Voor Vogelrichtlijngebieden in Nederland is het begrip "geregeld" met betrekking tot de toepassing van de 1%-drempel gedefinieerd als:

- i) het gemiddeld seizoensmaximum berekend over een reeks van minstens drie seizoenen is gelijk aan of overschrijdt de drempelwaarde van de betreffende soort, of
- ii) het vereiste aantal vogels is vastgesteld in ten minste twee derde van de seizoenen waarvan voldoende gegevens beschikbaar zijn, het totaal aantal seizoenen bedraagt minstens vijf⁴⁸.

De mate waarin de gebruikte telgegevens "volledig" zijn

De telgegevens die gebruikt worden om het belang van het gebied vast te stellen voor vogels dienen voldoende tegemoet te komen aan het criterium van "volledigheid" en actueel te zijn. Bij de niet-broedvogels is de volledigheid een combinatie van of het gebied volledig is geteld (teldekking, die telgebieden waar de soort verwacht mag worden) en of er in de relevante maan(den) voor een soort is geteld⁴⁹. Dit om rekening te houden met de relevante maanden per soort.

⁴³ IUCN 2013. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2013.2

⁴⁴ Definitie "Congregatory species" volgens www.biodiversitya-z.org, n.a.v. Langhammer *et al.* (2007): soorten die in significante aantallen samenkomen op specifieke locaties en specifieke tijdstippen in hun levenscyclus voor foerageren, broeden en rusten gedurende de migratie (vertaling). <http://www.biodiversitya-z.org>

⁴⁵ Bottleneck sites zijn sites waarvan de geografische positie betekent dat zeevogels erover vliegen over of moeten nemen in de loop van reguliere migratie. Deze sites worden meestal bepaald door topografische kenmerken, zoals landtongen en zeestraten.

⁴⁶ BirdLife International, 2010. Marine Important Bird Areas toolkit: page 7. Rule Box 1.

⁴⁷ BirdLife International, 2010. Marine Important Bird Areas toolkit: page 40, rule box 11.

⁴⁸ LNV (2000). Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, bijlage 1 selectie en begrenzing, bijlage 4 begrippen en definities.

⁴⁹ Van Roomen, M.W.J., Boele, A, van der Weide, M.J.T., van Winden, E.A.J. & Zoetebier, D. (2000). Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Actueel overzicht van Europese vogelwaarden in aangewezen en aan te wijzen speciale beschermingszones en andere belangrijke gebieden. SOVON-informatierapport 2000/01. SOVON vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen: bijlage 3, pagina 97.

5.3 Begrenzing Vogelrichtlijngebieden

De grenzen van een speciale beschermingszone worden bepaald door het gebruik dat de aanwezige bijlage I-soorten en/of trekkende watervogels en/of overige trekkende vogels ervan maken. Hierbij wordt uitgegaan van landschapsecologische eenheden en de biotoeppen van de betreffende vogelsoorten. Voor de begrenzing van de mariene Vogelrichtlijngebieden zijn de volgende beperkingen gebruikt:

1. Voor trekkende watervogels geldt dat geregeld ten minste 0,1% van de biogeografische populatie in het gebied aanwezig moet zijn.
2. In het bijzonder voor mariene gebieden is er van uitgegaan bij het vaststellen van de begrenzing dat rechte lijnen, met goed gedefinieerde hoekpunten, het beste te hanteren zijn voor het toekomstig beleid en het handhaven daarvan¹³.

5.4 Friese Front

Lindeboom *et al.* (2005) doen melding van het gebied Friese Front als belangrijk marien gebied voor (onder andere) vogels. Zij stellen dat het gebied kwalificeert voor de soorten grote jager (*Stercorarius skua*) en zeekoet (*Uria aalge*). Jak *et al.* (2009)⁵⁰ stellen voor bij aanwijzing van het Friese Front als Vogelrichtlijngebied ook instandhoudingsdoelen op te nemen voor de niet-kwalificerende soorten grote mantelmeeuw (*Larus marinus*) en kleine mantelmeeuw (*Larus fuscus*).

Grote en kleine mantelmeeuw: niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit

De grote mantelmeeuw en de kleine mantelmeeuw zijn geen van beide een kwalificerende soort voor gebiedsselectie. Jak *et al.* (2009) gebruiken voor hun advies over niet-kwalificerende soorten het criterium van "ten minste 0,1% van de biogeografische populatie". Dit is niet het criterium voor selectie van een gebied voor een soort, maar een criterium voor de begrenzing van een gebied (zie paragraaf 5.3). Hoewel Jak *et al.* (2009) zich hier niet over uitlaten⁵¹, behandelen zij beide soorten mantelmeeuwen als zogenoemde begrenzingsoorten.

Uit Jak *et al.* (2009) en Van Bemmelen (2010)⁵² blijkt dat de aanwezigheid van de grote mantelmeeuw en de kleine mantelmeeuw sterk gekoppeld is aan de *discards* van visserijactiviteiten (voedselbron) in het gebied. Gegeven de doelstelling van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) om de *discards* terug te brengen (tot zelfs te bannen) verwachten de onderzoekers voor beide soorten dat met die teruggang van *discards* ook de aantallen van deze vogels zullen afnemen. De aantallen zouden daarmee beneden de drempel voor kwalificatie als begrenzingsoort kunnen komen. Voor de afname van beide mantelmeeuwen is geen compensatie denkbaar. De soorten hebben in de IUCN-Red List momenteel niet de status van "globally threatened" (wereldwijd bedreigd). Om bovenstaande redenen zijn de soorten grote mantelmeeuw en kleine mantelmeeuw niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit voor Natura 2000-gebied Friese Front.

Grote jager: niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit

De grote jager broedt alleen in Europa. Het aantal broedparen wordt geschat op 16.000, overeenkomend met 48.000 vogels⁵³. Jak *et al.* (2009) stellen dat "op het Friese Front lijkt een concentratie van 350 vogels voor te kunnen komen in augustus/september, wat erop duidt dat dit gebied van internationaal belang is voor deze redelijk zeldzame soort". Geelhoed *et al.* (2013)⁵⁴ geven aan dat er geen recentere vogeldata beschikbaar zijn dan de die gebaseerd op tellingen uit de jaren 1987-2002. Uit hetzelfde rapport blijkt nu dat de grote jager met de in Jak *et al.* (2009) genoemde aantallen niet aan het criterium van *minstens* 1% van de biogeografische populatie (minimaal 480 vogels) voldoet. Daarnaast heeft de soort in de IUCN-Red List momenteel niet de status van "globally threatened" (wereldwijd bedreigd). Vanwege het ontbreken van

---

⁵⁰ Jak, R.G., O.G. Bos, R. Witbaard & H.J. Lindeboom, 2009. Instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebieden Noordzee. IMARES-rapport C065/09.

⁵¹ Jak *et al.* (2009) spreken over "niet-kwalificerende soorten" als tegenhanger van de "kwalificerende soorten" waarvoor het Friese Front is geselecteerd.

⁵² van Bemmelen, R.S.A., 2010. Mogelijke consequenties van reductie van de hoeveelheid discards voor N2000 instandhoudingsdoelen. Wageningen IMARES Rapport C152/10.

⁵³ BirdLife International Species factsheet Great Skua *Stercorarius skua*.

⁵⁴ Geelhoed, S.C.V., M.F. Leopold, R.S.A. van Bemmelen & H.J. Lindeboom, 2013. Voldoen de aantallen Grote Jagers aan de drempelwaarde voor kwalificatie van Friese Front als Vogelrichtlijngebied? IMARES-rapport C140/13.

recente, voldoende kwantitatieve gegevens en het niet voldoen aan de criteria kwalificeert de soort niet voor gebiedsselectie.

De aanwezigheid van de grote jager, net als die van de grote mantelmeeuw en kleine mantelmeeuw, is sterk gekoppeld aan de *discards* van visserijactiviteiten (voedselbron) in het gebied^{50,52}. Geelhoed *et al.* (2013) geven aan dat het niet te voorspellen is hoe aantallen grote jagers op het Friese Front zullen veranderen. Recente gegevens over de aantallen op het Friese Front ontbreken. In lijn met de verwachting voor de beide mantelmeeuwen is het ook voor de grote jager waarschijnlijk dat met de afname van de *discards* ook het aantal individuen van deze soort zal afnemen. Het FIMPAS-project concludeert daarom ook voor de grote jager dat er geen visserijmaatregelen voorgesteld moeten worden. In zijn advies bevestigt ICES⁵⁵ de juistheid van deze conclusie.

Om voornoemde redenen is ook de grote jager niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit voor Natura 2000-gebied Friese Front.

Alk: niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit

Voor de 1%-drempel van de alk is een drempelwaarde van de Noordzeepopulatie, zijnde 3.240 vogels aangehouden; Skov *et al.* (2007)⁵⁶ en vervolgens ook van Bemmelen *et al.* (2013)⁵⁷ nemen de Noordzeepopulatie als norm, waarbij de 1% drempelwaarde 3.240 vogels is.

Jak *et al.* (2009) concluderen dat er van de alk niet voldoende gegevens beschikbaar zijn, omdat de soort bij vliegtuigtellingen niet is te onderscheiden van de zeekoet. Van Bemmelen *et al.* (2013) konden alken en zeekoeten van elkaar onderscheiden. Het Friese Front voldoet voor de alk niet aan het criterium dat het geregeld voorkomt dat zich een aantal individuen van minstens 1% van de biogeografische populatie van een watervogelsoort verzamelt voor foerageren, ruien, rusten of andere functies. Voor de alk werd het 1%-criterium één keer gehaald tijdens de late herfststelling (Leopold *et al.*, 2014). Betrouwbare gegevens met betrekking tot het geregeld voorkomen van de alk zijn niet beschikbaar. Van de alk is, zoals hiervoor al genoemd, slechts één betrouwbare schatting bekend op basis van scheepstellingen (van Bemmelen *et al.*, 2013). Dit is onvoldoende om de soort op te nemen als selectiesoort of als begrenzingssoort. Ook voor de begrenzing dient een soort geregeld in voldoende aantallen (0,1% van de biogeografische populatie) in het gebied aanwezig te zijn. Om voornoemde redenen is ook de alk niet opgenomen in het aanwijzingsbesluit voor Natura 2000-gebied Friese Front.

Zeekoet: met een doel opgenomen in het aanwijzingsbesluit

Voor de 1%-drempel van de zeekoet is een drempelwaarde van de Noordzeepopulatie, zijnde 15.620 vogels aangehouden; Skov *et al.* (2007) en vervolgens ook van Bemmelen *et al.* (2013) nemen de Noordzeepopulatie als norm, waarbij de 1% drempelwaarde 15 620 vogels is. De reden hiervoor is, dat veel hoog-noordelijke zeekoeten, van de ondersoorten *aalge* en *hyperborea*, nooit in de Noordzee komen en dus ook niet relevant zijn voor de aantallen vogels in dit gebied.

Het Friese Front kwalificeert als Vogelrichtlijngebied voor de zeekoet omdat het gebied voor de zeekoet voldoet aan het criterium dat het geregeld voorkomt dat zich een aantal individuen van minstens 1% van de biogeografische populatie van een watervogelsoort verzamelt voor foerageren, ruien, rusten of andere functies. Het percentage van de Noordzeepopulatie in het gebied is gemiddeld 2%. Daarnaast voldoet de soort in drie afzonderlijke jaren aan de 1% drempel. Ook voldoet het Friese Front voor de zeekoet aan het criterium dat er zich geregeld aantallen van minstens 20.000 watervogels of minstens 10.000 paar zeevogels ophouden van één of meerdere soorten. Zie voor een nadere onderbouwing Leopold M.F.L & R.S.A. van Bemmelen (2014)⁵⁸.

De zeekoet wordt overal in het gebied Friese Front waargenomen en is regelmatig in grote aantallen (>20.000 individuen) in het gebied aanwezig in de periode juli-november (en daarbuiten in lagere dichtheden). Het Friese Front wordt door de zeekoet gebruikt om de jongen groot te brengen en te ruien¹³,

---

⁵⁵ ICES, 2012b. ICES advice on Proposed fisheries measures for the Frisian Front Special Area of Conservation. ICES Advice 2012, Book 6.

⁵⁶ Skov H., Durinck J., Leopold M.F. & Tasker M.L. 2007. A quantitative method for evaluating the importance of marine areas for conservation of birds. *Biological Conservation* 136: 362-371.

⁵⁷ van Bemmelen, R., Arts, F., Leopold, M., 2013. Alken en Zeekoeten op het Friese Front. Wageningen IMARES Rapport C160/13.

⁵⁸ Leopold, M.F.L., R.S.A. van Bemmelen, 2014. Voldoen het aantal zeekoeten aan de drempelwaarde voor kwalificatie van het Friese Front als Vogelrichtlijngebied. Wageningen IMARES Rapport C060/14.

^{57,59}. Bescherming van de opgroeigebieden voor jonge zeekoeten, zoals het Friese Front, draagt bij aan het behoud van de populatie⁵⁰. Het gaat daarbij in het bijzonder om de zomer- en herfstperiode, wanneer zowel de jonge als volwassen zeekoeten niet kunnen vliegen (volwassen vogels ruien) en foerageren. In deze periode zijn de zeekoeten zeer kwetsbaar^{13,60}.

Om voornoemde redenen is de zeekoet opgenomen in het ontwerp-aanwijzingsbesluit voor Natura 2000-gebied Friese Front (zie paragraaf 6.4). De instandhoudingsdoelstelling volgens Jak *et al.* (2009) en ICES (2011)⁶⁰ is niet overgenomen. Op dit moment zijn er nog te grote verschillen in populatieschattingen van scheeps- en vliegtuigtellingen om een goed onderbouwde populatiedoelstelling vast te stellen. Het gaat om verschillen van 8.000-90.000 individuen (van Bemmelen *et al.* (2013)). De instandhoudingsdoelstelling in het aanwijzingsbesluit luidt: "Behoud omvang en kwaliteit leefgebied voor behoud populatie".

---

⁵⁹ van Roomen M., Stahl J., Schekkerman H., van Turnhout C. & Vogel R.L. 2013. Advies ten behoeve van het opstellen van een monitoringplan voor vogels in het Nederlandse Noordzeegebied. Sovon rapport 2013/22. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

⁶⁰ ICES, 2011. Report of the FIMPAS Workshop 3 Management proposals for Dogger Bank, Cleaver Bank and Frisian Front, 24 - 26 January 2011, Den Helder, The Netherlands. ICES Advisory Committee. 43 pp.

6 Instandhoudingsdoelstellingen

6.1 Inleiding

6.1.1 Van landelijke doelen naar gebiedsdoelen

De Natura 2000-profielen geven een uitvoerige beschrijving van habitattypen en (vogel)soorten waarvoor de gebieden worden aangewezen. In het profiel is ook de landelijke staat van instandhouding beoordeeld. Op basis van die beoordeling is vervolgens de landelijke instandhoudingsdoelstelling geformuleerd in termen van "uitbreiding" (verspreiding, oppervlakte en populatie), "verbetering" (kwaliteit) en "behoud" (verspreiding, oppervlakte, kwaliteit en populatie). In principe is hierbij alleen een behoudsdoel gesteld bij een gunstige staat van instandhouding van een habitatype of (vogel)soort. Bij een (matige of zeer) ongunstige staat van instandhouding zijn uitbreidings- en/of verbeteringsdoelen gesteld.

Op basis van de best beschikbare kennis vond de selectie en begrenzing van Habitatrichtlijn- en Vogelrichtlijngebieden plaats (zie paragrafen 3.1, 3.2, 5.2 en 5.3 en de daarin opgenomen bronvermeldingen). Daarna is een inschatting gemaakt van de huidige situatie in de gebieden. Op dezelfde wijze als dat dit gedaan is voor de landelijke instandhoudingsdoelstellingen zijn vervolgens de gebiedsdoelen geformuleerd. Nederland stelt niet alleen instandhoudingsdoelen voor de habitattypen en/of soorten waarvoor een gebied is geselecteerd, maar ook voor die habitattypen en/of soorten waarvoor het gebied verder is aangemeld^{61,62}.

De wetenschappelijke basis voor de gebiedsdoelen staat in Bos *et al.* (2008)¹⁴ en Jak *et al.* (2009)⁵⁰. Onderstaande paragrafen moeten daarom gelezen worden in samenhang met deze kennisbronnen en de betreffende Natura 2000-profielen.

Bij het bepalen van zowel de landelijke als de gebiedsdoelstellingen hebben naast ecologische afwegingen ook andere belangen een rol gespeeld en zijn de principes van "haalbaar en betaalbaar" en "strategisch lokaliseren" uitgangspunt geweest. Zie voor uitleg van deze principes paragraaf 3.4 van de Nota van Antwoord⁸.

6.1.2 Afbakening

Dit hoofdstuk beperkt zich tot de habitattypen, trekvissen en zeezoogdieren die meer dan verwaarloosbaar aanwezig zijn in de mariene Habitatrichtlijngebieden die in 2008 zijn aangemeld. Daarnaast komt ook de zeezoet in mariene Vogelrichtlijngebied Friese Front aan de orde. Voor een uiteenzetting van en een toelichting bij de instandhoudingsdoelen van de overige habitattypen en soorten in de kustgebonden Natura 2000-gebieden wordt verwezen naar de betreffende Natura 2000-aanwijzingsbesluiten.

Tekstkader Legenda bij de tabellen in hoofdstuk 6

In onderstaande tabellen is gebruik gemaakt van de volgende klasse-indeling voor de relatieve bijdrage van een Natura 2000-gebied:

A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%

B1 = 2-6% en B2 = 6-15%

C = <2%

⁶¹ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2004. Reactiedocument Aanmelding Habitatrichtlijngebieden: Resultaten van de ontvangen reacties bij de openbare procedure voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden in het kader van Natura 2000. Een uitgave van het Ministerie van Landbouw, Natuur en voedselkwaliteit. Den Haag, juni 2004. Nummer A1-51 "Verder aangemeld voor", pagina 41.

⁶² Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2006. Natura 2000 doelendocument; Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag. Tekstkader 5.1.1, vraag 2 "Zijn alleen doelen voor kwalificerende soorten opgesteld?", pagina 62.

6.2 Habitattypen van bijlage I (Habitatrichtlijn)

6.2.1 H1110 Permanent overstroomde zandbanken

De Habitatrichtlijn heeft tot doel om landelijk een gunstige staat van instandhouding te bereiken voor elk habitatype van bijlage I, inclusief de ruimtelijke diversiteit en spreiding van het habitatype. De ruimtelijke variatie en spreiding van habitatype H1110 heeft in Nederland uitwerking gekregen in drie subtypering van het habitatype:

- Subtype A, *intergetijdengebied*. Komt voor in Natura 2000-gebieden Waddenzee (001) en Voordelta (113);
- Subtype B, *Noordzee-kustzone*. Komt voor in Natura 2000-gebieden Noordzeekustzone (007), Voordelta (113) en Vlakte van de Raan (163);
- Subtype C, *Doggersbank*. Komt voor in Natura 2000-gebied Doggersbank (164).

Onderstaand worden de doelstellingen voor habitattypen H1110B en H1110C toegelicht.

6.2.2 H1110B Permanent overstroomde zandbanken, Noordzee-kustzone

Tabel 6.1 Instandhoudingsdoelstellingen voor habitatype H1110B.

H1110B – Permanent overstroomde zandbanken, Noordzee-kustzone					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
007	Noordzeekustzone	behoud	verbetering	A1	wijzigingsbesluit ⁶³
113	Voordelta	behoud	behoud	B2	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit

Bij de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden in 2003 zijn de drie volgende gebieden voor habitatype permanent overstroomde zandbanken (H1110) geselecteerd: Waddenzee (001), Voordelta (113) en Noordzeekustzone (007). In het Natura 2000 doelendocument (2006) is dit habitatype in twee subtypen verdeeld (subtype A *getijdengebied* en subtype B *Noordzee-kustzone*) om recht te doen aan de ecologische variatie en gelet op het aanzienlijk verschil in ecologische vereisten. Naast het voorkomen in het gebied Noordzeekustzone betreft ook het voorkomen in de Voordelta (naast subtype A), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Vlakte van de Raan (163) het subtype *Noordzee-kustzone* (H1110B).

In aanvulling op de aanmelding in 2003 zijn bij de aanmelding van de mariene Habitatrichtlijngebieden in 2008 onder andere de twee volgende gebieden voor habitatype H1110 geselecteerd: Noordzeekustzone II en Vlakte van de Raan. Aan deze gebieden is het subtype B *Noordzee-kustzone* toegekend.

De Noordzeekustzone⁶³ is het belangrijkste gebied voor subtype B in Nederland: ruim de helft van het aangewezen areaal van dit subtype ligt in de Noordzeekustzone. Op de tweede plaats komt de Voordelta en op de derde plaats de Vlakte van de Raan. Van de vier gebieden die voor habitatype H1110B zijn geselecteerd heeft gebied Westerschelde & Saeftinghe de kleinste relatieve bijdrage.

In het profiel van habitatype H1110B is de landelijke staat van instandhouding van dit habitatype op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". Het oordeel van de landelijke staat van instandhouding van habitatype H1110B is gebaseerd op de best beschikbare wetenschappelijk ecologische kennis en inzichten en de kennis over de aanwezigheid van drukfactoren, zoals bodemberoerende visserij. Deze methodiek is in overeenstemming met de Europese richtsnoeren zoals deze staan in de zogenaamde "Marine Guidelines"¹⁸ (paragraaf 4.2.3, pagina 44). Bekend is dat de biomassa aan relatief kortlevende bodemdieren is toegenomen. Die verschuiving is naar verwachting het gevolg van een regelmatige onnatuurlijke verstoring van het sediment (een hogere bodemdynamiek in delen van het habitatype die van nature, bij de aanwezige morfologie, laag- of in elk geval lagerdynamisch zouden zijn). De onnatuurlijke verstoring wordt waarschijnlijk veroorzaakt door menselijke invloed (bodemberoerende

⁶³ Het betreft hier het Natura 2000-gebied Noordzeekustzone (007) dat gewijzigd is met het Wijzigingsbesluit van 14 maart 2011 (Stcrt. 2011, 4458).

activiteiten). Verder is in de structuur en functie van het systeem opvallend dat, mogelijk door veranderingen in abiotische omstandigheden (waaronder temperatuurstijging) en visserij (in en buiten het habitatype), de totale biomassa van vis is verminderd. Daarnaast hebben bijvangst en *discards* van juveniele vis naar verwachting gevolgen voor de kinderkamer-/ opgroefunctie van het habitatype.

Ondanks de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van habitatype H1110B is in het Natura 2000 doelendocument (2006) de landelijke doelstelling "behoud verspreiding, behoud oppervlakte en behoud kwaliteit" opgenomen. Deze landelijke doelstelling is in het Wijzigingsbesluit Noordzeekustzone¹⁰ voor het aspect kwaliteit gewijzigd in een verbeteropgave vanwege de landelijk voor dit aspect als "matig ongunstig" beoordeelde staat van instandhouding en het in internationaal verband "zeer grote" relatieve belang van dit habitatype. In het gebied Noordzeekustzone is daarom verbetering van de kwaliteit van habitatype H1110B tot doel gesteld. Dit gebied beslaat meer dan de helft van het aangewezen areaal van dit habitatype en is daarmee het gebied met de grootste relatieve bijdrage. Gericht op het voorkomen van de achteruitgang is voor de gebieden Voordelta, Vlake van de Raan en Westerschelde & Saefthinge behoud tot doel gesteld. Met deze benadering wordt een landelijk gunstige staat van instandhouding van het habitatype nagestreefd op een haalbare en betaalbare manier.

6.2.3 H1110C Permanent overstroomde zandbanken, Doggersbank

Tabel 6.2 Instandhoudingsdoelstellingen voor habitatype H1110C.

H1110C – Permanent overstroomde zandbanken, Doggersbank					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
164	Doggersbank	behoud	verbetering	A4	aanwijzingsbesluit

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden (2008) is in aanvulling op de aanmelding in 2003 ook de Doggersbank voor habitatype permanent overstroomde zandbanken (H1110) geselecteerd. Om recht te doen aan de ecologische variatie en gelet op het aanzienlijk verschil in ecologische vereisten in het centrale deel van de Noordzee is aan habitatype H1110 een nieuw subtype toegevoegd, namelijk *Doggersbank* (subtype C)⁶⁴. Dit subtype komt alleen voor in en in de direct aangrenzende omgeving van het Habitatrictlijngebied Doggersbank.

De landelijke staat van instandhouding van habitatype permanent overstroomde zandbanken, *Doggersbank* (H1110C) is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". Het oordeel van de landelijke staat van instandhouding van dit habitatype is gebaseerd op de best beschikbare wetenschappelijk ecologische kennis en inzichten en kennis over de aanwezigheid van drukfactoren, zoals bodemberoerende visserij. Deze methodiek is in overeenstemming met de Europese richtsnoeren zoals deze staan in de zgn. "Marine Guidelines (paragraaf 4.2.3, pagina 44)"¹⁸. Bekend is dat habitatype H1110C een hoge biodiversiteit heeft vanwege de diversiteit aan diepten en samenstelling van het zandige sediment. Informatie uit het verleden laat zien dat er een verschuiving is opgetreden in de soortensamenstelling van de bodemgemeenschap. Deze verschuiving wijst op een regelmatige onnatuurlijke verstoring van het sediment. De onnatuurlijke verstoring wordt veroorzaakt door menselijke invloed (bijvoorbeeld wekkerkettingen van vissersboten).

In aansluiting op de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van habitatype H1110C stellen Jak *et al.* (2009) op pagina 79 van het rapport de volgende landelijke doelstelling voor: "behoud verspreiding en verbetering kwaliteit".

Een doelstelling voor de oppervlakte van het habitatype is niet expliciet opgenomen. De doelstelling voor de verspreiding kan echter gelezen worden als de doelstelling voor de oppervlakte: habitatype H1110C komt exclusief voor binnen Natura 2000-gebied Doggersbank en direct aangrenzend gebied tot 40 m waterdiepte,

⁶⁴ Voor Doggersbank is de aanduiding van het habitatype H1110D gewijzigd in H1110C als gevolg van de keuze om een vierde gebied niet aan te melden voor dit habitatype.

waardoor het verspreidingsgebied gelijk is aan de oppervlakte van het habitatype. Omdat Jak *et al.* (2009) de oppervlakte als "gunstig" beoordelen, wordt ook een behoudopgave voor de oppervlakte aangehouden. De landelijke doelstelling luidt daarom: "behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit". De landelijke doelstelling voor subtype C is een aanvulling op die van de bestaande subtypen A en B in het Natura 2000 doelendocument (2006)⁶⁵. De doelstelling voor Natura 2000-gebied Doggersbank (164) sluit aan op deze landelijke doelstelling. Met deze benadering wordt een landelijk gunstige staat van instandhouding van het habitatype nagestreefd op een haalbare en betaalbare manier.

6.2.4 H1170 Riffen van open zee

Tabel 6.3 Instandhoudingsdoelstellingen voor habitatype H1170.

H1170 – Riffen van open zee					
Landelijke doelstelling: behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit					
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Relatieve bijdrage	Besluit
165	Klaverbank	behoud	verbetering	A4	aanwijzingsbesluit

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden in 2008 is de Klaverbank (165) geselecteerd voor habitatype riffen van open zee (H1170).

De landelijke staat van instandhouding van habitatype H1170 is op de aspecten oppervlakte en kwaliteit beoordeeld als respectievelijk "gunstig" en "matig ongunstig". Het oordeel van de landelijke staat van instandhouding van habitatype H1170 is gebaseerd op de best beschikbare wetenschappelijk ecologische kennis en inzichten en kennis over de aanwezigheid van drukfactoren, zoals bodemberoerende visserij. Deze methodiek is in overeenstemming met de Europese richtsnoeren zoals deze staan in de zgn. "Marine Guidelines (paragraaf 4.2.3, pagina 44)"¹⁸. Er zijn beperkte aanwijzingen dat de aanwezige levensgemeenschappen aangetast zijn: restanten van aangroei op de onderzijde van stenen toont aan dat de stenen gekanteld zijn. Vanwege de gevoeligheid voor verstoring van de met riffen van de open zee geassocieerde vastzittende levensgemeenschappen en van langlevende grote soorten wordt verondersteld dat er sprake is van een wezenlijke verslechtering van de biotische structuur en functie.

In aansluiting op de landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van habitatype H1170 stellen Jak *et al.* (2009) de volgende landelijke doelstelling voor: "behoud verspreiding, behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit". Dit advies is overgenomen. De landelijke doelstelling voor H1170 is een aanvulling op het overzicht van landelijke doelstellingen in het Natura 2000 doelendocument (2006)⁶⁵. Vooralsnog wordt voor habitatype H1170 alleen het gebied Klaverbank aangewezen (zie verder paragraaf 7.3). De doelstelling voor Natura 2000-gebied Klaverbank sluit aan op de landelijke doelstelling.

6.3 Soorten van bijlage II (Habitatrictlijn)

De wetenschappelijke argumenten voor de opname van soorten in het standaard gegevensformulier van de in 2008 aangemelde Habitatrictlijngebieden zijn opgenomen in Bos *et al.* (2008). De niet-kustgebonden mariene gebieden onderscheiden zich niet van de rest van het mariene leefgebied van de in deze paragraaf behandelde trekvisserij en zeezoogdieren. Zij zijn daardoor niet van essentieel belang voor het leven en voortplanting van die zeezoogdieren, zoals artikel 4 lid 1 van de Habitatrictlijn vereist (zie ook hoofdstuk 4). Nederland stelt niet alleen instandhoudingsdoelen voor de soorten waarvoor een gebied is geselecteerd, maar ook voor die soorten waarvoor het gebied verder is aangemeld (zie ook paragraaf 6.1.1.). Zodoende is een uitgangspunt vastgelegd voor te treffen maatregelen op grond van artikel 6 leden 1 en 2 van de Habitatrictlijn (zie ook hoofdstuk 4).

⁶⁵ Ministerie van LNV (2006); Natura 2000 doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag, *bijlage 9.3*.

6.3.1 Trekvissen

6.3.1.1 H1095 Zeeprik

Tabel 6.4 Instandhoudingsdoelstellingen voor de zeeprik (H1095)

H1095 – Zeeprik						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
038/066-068	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	behoud	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal geduid (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden in 2008 is de zeeprik opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk het gebied Vlakte van de Raan (163) en het gebied Noordzeekustzone (007)II²⁷.

De landelijke staat van instandhouding van de zeeprik is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig"⁶⁶. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Uitbreiding van het leefgebied heeft met name betrekking op het opgroeigebied in het rivierengebied (nevengulen), waarbij de potenties voornamelijk in de deelgebieden Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal van Natura 2000-gebied Rijntakken (038/066-068) liggen. Ook verbetering van de kwaliteit van het leefgebied heeft voornamelijk betrekking op het rivierengebied (opgroeigebied) en daarnaast op het verbeteren van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee.

In het Roerdal (150) heeft verbetering van de kwaliteit van het leefgebied betrekking op verbinding met de Maas en belangrijke leefgebieden buiten het Natura 2000-gebied. Onder andere de gebieden Waddenzee (001), Noordzeekustzone (007), Hollands Diep (111), Voordelta (113), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Vlakte van de Raan (163) wijken op de aspecten omvang en kwaliteit leefgebied af van de landelijke doelstelling. De landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van de soort wordt niet veroorzaakt in deze gebieden.

⁶⁶ De beschreven staat van instandhouding wijkt af van de staat van instandhouding zoals gegeven in het Natura 2000 doelendocument (2006). Zie het Natura 2000 profielendocument (2008) voor een nadere uitleg.

6.3.1.2 H1099 Rivierprik

Tabel 6.5 Instandhoudingsdoelstellingen voor de rivierprik (H1099).

H1099 – Rivierprik						
Landelijke doelstelling: uitbreiding omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
025	Drentsche Aa-gebied	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
038/066-068	Rijntakken	uitbreiding	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
150	Roerdal	behoud	verbetering	behoud	B	aanwijzingsbesluit
152	Grensmaas	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

(a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal gedefinieerd (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrichtlijngebieden in 2008 is de rivierprik opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk het gebied Vlakte van de Raan (163) en het gebied Noordzeekustzone II (007)²⁷.

De landelijke staat van instandhouding van de rivierprik is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "matig ongunstig". De landelijke doelstelling sluit hierop aan. Uitbreiding van het leefgebied heeft met name betrekking op het opgroeigebied in het rivierengebied (nevengulen), waarbij de potenties voornamelijk in de deelgebieden Gelderse Poort en Uiterwaarden Waal van Natura 2000-gebied Rijntakken (038/066-068) liggen. Ook verbetering van de kwaliteit van het leefgebied heeft voornamelijk betrekking op het rivierengebied (opgroeigebied) en daarnaast op het verbeteren van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee.

In het Roerdal (150) heeft verbetering van de kwaliteit van het leefgebied betrekking op verbinding met de Maas en belangrijke leefgebieden buiten het Natura 2000-gebied. In de Grensmaas (152) wordt, gezien het beperkte belang als opgroeigebied en het ontbreken van mogelijkheden voor herstel van het leefgebied, geen hersteldoelstelling op het aspect leefgebied nagestreefd. Onder andere de gebieden Waddenzee (001), Noordzeekustzone (007), Hollands Diep (111), Voordelta (113), Westerschelde & Saeftinghe (122) en Vlakte van de Raan (163) wijken op de aspecten omvang en kwaliteit leefgebied af van de landelijke doelstelling. De landelijk matig ongunstige staat van instandhouding van de soort wordt niet veroorzaakt in deze gebieden.

6.3.1.3 H1103 Fint

Tabel 6.6 Instandhoudingsdoelstellingen voor de fint (H1103).

H1103 – Fint						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage ^a	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	uitbreiding	B	aanwijzingsbesluit
109	Haringvliet	behoud	verbetering	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
111	Hollands Diep	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
112	Biesbosch	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	behoud	uitbreiding	A	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit

- (a) Voor trekvissen kan de som van de relatieve bijdragen boven de 100% uitkomen, omdat voor deze soorten alle gebieden in een trekroute van even groot belang zijn. Klassen zijn slechts globaal gededd (A > 15%, B = 2-15% en C < 2%) vanwege beperkte monitoringsgegevens.

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden in 2008 is de fint opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk het gebied Vlakte van de Raan (163) en het gebied Noordzeekustzone II (007)²⁷.

De landelijke staat van instandhouding van de fint is op de aspecten populatie en leefgebied beoordeeld als "zeer ongunstig". Op het aspect populatie, net als op het aspect kwaliteit leefgebied, sluit de landelijke doelstelling hierop aan. De landelijke doelstelling is aangepast van "behoud kwaliteit leefgebied" naar "verbetering kwaliteit leefgebied" zodat het doel op dit aspect aansluit bij de landelijke staat van instandhouding. Voor het aspect omvang leefgebied is, landelijk en in alle gebieden, een behoudopgave geformuleerd, omdat de zeer ongunstige staat van instandhouding op het aspect leefgebied veroorzaakt wordt door verminderde migratiemogelijkheden. Verbetering van de migratiemogelijkheden tussen de paaigebieden en de zee zal de populatie van deze anadrome vissoort in achterliggende gebieden naar verwachting uitbreiden. Het doel "verbetering kwaliteit leefgebied" heeft dan ook alleen betrekking op het gebied Haringvliet (109).

6.3.2 Zeezoogdieren

6.3.2.1 H1351 Bruinvis

Tabel 6.7 Instandhoudingsdoelstellingen voor de bruinvis (H1351).

H1351 – Bruinvis						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
007	Noordzeekustzone	behoud	verbetering	behoud	B1	wijzigingsbesluit ⁶⁷
163	Vlakte van de Raan	behoud	verbetering	behoud	C	wijzigingsbesluit ⁶⁸
164	Doggersbank	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
165	Klaverbank	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit

⁶⁷ Wijzigingsbesluit Noordzeekustzone, Staatscourant 4 oktober 2012, nr.20040.

⁶⁸ Wijzigingsbesluit Vlakte van de Raan, Staatscourant 20 maart 2013, nr.7442.

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden in 2008 is de bruinvis opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk het gebied Vlake van de Raan (163), het gebied Noordzeekustzone II (007), het gebied Doggersbank (164) en het gebied Klaverbank (165)²⁷.

De landelijke staat van instandhouding van de bruinvis is beoordeeld als "matig ongunstig"^{67,68}. In het Natura 2000 doelendocument (2006)¹ is de landelijke doelstelling "behoud verspreiding, omvang en behoud kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie" opgenomen. Op 16 maart 2011, vernietigde de Raad van State de behoudopgave voor de bruinvis in het Natura 2000-gebied Noordzeekustzone⁶⁹. Bij de aanwijzing in 2009 was Natura 2000-gebied Noordzeekustzone het enige gebied met een instandhoudingsdoelstelling voor de bruinvis. Vernietiging van het gebiedsdoel betekende daarom tegelijkertijd vernietiging van de landelijke doelstelling. Met een wijzigingsbesluit⁶⁷ is de landelijke doelstelling en de gebiedsdoelstelling voor het aspect kwaliteit gewijzigd in een verbeteropgave vanwege de landelijk voor het aspect kwaliteit als "matig ongunstig" beoordeelde staat van instandhouding. Daarna vernietigde de Raad van State op 14 november 2012 de instandhoudingsdoelstelling voor de bruinvis in het Natura 2000-gebied Vlake van de Raan⁷⁰. Met een wijzigingsbesluit⁶⁸ is vervolgens de doelstelling voor Vlake van de Raan op gelijke wijze gewijzigd. De doelstellingen voor de gebieden Noordzeekustzone en Vlake van de Raan sluiten sindsdien aan bij deze landelijke doelstelling. Gericht op het voorkomen van de achteruitgang is voor de gebieden Doggersbank en Klaverbank behoud tot doel gesteld. Met deze benadering wordt een landelijk gunstige staat van instandhouding van het leefgebied nagestreefd op een haalbare en betaalbare manier.

De oorzaken van de matig ongunstige staat van instandhouding kunnen op basis van de beschikbare informatie niet worden gekoppeld aan de afzonderlijke gebieden. De op Nederlands grondgebied waargenomen bruinvissen maken onderdeel uit van een grotere populatie, die in de Zuidelijke Noordzee leeft. Op basis van best beschikbare kennis wordt verondersteld dat er in de Nederlandse wateren kalveren worden geboren. Het geringe aantal kalveren dat tijdens de tellingen wordt waargenomen, lijkt er echter op te duiden dat de populatie een onevenwichtige leeftijdsopbouw heeft. Ook secties aan gestrande bruinvissen laten een verschuiving zien van volwassen vrouwelijke dieren (voor 1990) naar vooral onvolwassen mannetjes. Aangenomen wordt dat, indien de zuidwaartse verplaatsing van het verspreidingsgebied van de bruinvis doorzet, er een "meer evenwichtige" leeftijdsopbouw en geslachtsverhouding zal zijn waarbij tevens voortplanting zal toenemen. De laatste tijd spoelen jaarlijkse enkele honderden dode bruinvissen aan op de Nederlandse kust. Een deel daarvan is verdrongen in staand want netten maar er zijn ook duidelijke indicaties voor optredend voedseltekort (verhongering).

Op basis van beschikbare informatie met betrekking tot de specifieke ecologische functie voor de bruinvis kan geen onderscheid gemaakt worden ten aanzien van het belang van de afzonderlijke gebieden enerzijds en de rest van de Noordzee anderzijds. Bescherming van de sterk mobiele soort in een specifiek gebied is daarom niet geëigend, maar moet aansluiten bij de relevante ecologische schaal van het voorkomen van de populatie bruinvissen (het zuidelijke deel van de Noordzee). Hiervoor is een generieke, Noordzee-brede aanpak nodig. Het Bruinvisbeschermingsplan³³ gaat daarom uit van het beginsel dat generieke bescherming meer geëigend is dan bescherming in een specifiek gebied (zie ook hoofdstuk 4).

6.3.2.2 H1364 Griuze zeehond

Tabel 6.8 Instandhoudingsdoelstellingen voor grijze zeehond (H1364).

H1364 – Griuze zeehond						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en kwaliteit leefgebied ten behoeve van behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	behoud	A3	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	behoud	B1-B2	wijzigingsbesluit ⁷¹

⁶⁹ Raad van State Uitspraak 200902380/1/R2.

⁷⁰ Raad van State Uitspraak 201104846/1/A4.

⁷¹ Wijzigingsbesluit Noordzeekustzone, Staatscourant 18 oktober 2012, nr.21274.

113	Voordelta	behoud	behoud	behoud	B1	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
164	Doggersbank	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
165	Klaverbank	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrictlijngebieden in 2008 is de grijze zeehond opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk de gebieden Vlakte van de Raan (163), Noordzeekustzone II (007), Doggersbank (164) en Klaverbank (165)²⁷.

De landelijke staat van instandhouding van de grijze zeehond is op het aspect populatie beoordeeld als "gunstig". Op het aspect leefgebied is de staat van instandhouding beoordeeld als "matig ongunstig", omdat veel ligplaatsen door verstoring ongeschikt zijn. Grijze zeehonden moeten daarom, voor het werpen en zogen van jongen, zandbanken opzoeken die bij extreme weersomstandigheden (zoals zware winterstormen) overspoeld worden. Hierdoor treedt frequent sterfte van jongen op. Het is onduidelijk of het huidige leefgebied geschikt genoeg is voor een duurzame populatie zonder immigratie. Recent neemt het aantal in de Nederlandse kustwateren geboren pups toe en neemt de immigratie vanuit het Verenigd Koninkrijk af. Dit lijkt te indiceren dat het ontbreken van voldoende permanent droge en onverstoorde ligplaatsen voor het werpen en zogen van jongen een minder groot probleem is dan verondersteld. Daarom kan worden volstaan met een landelijke behoudsopgave voor de kwaliteit van het leefgebied. De gebiedsdoelstellingen sluiten hierop aan.

De Waddenzee (001) en de Noordzeekustzone (007) zijn de belangrijkste gebieden voor de grijze zeehond in Nederland. Naar aanleiding van een uitspraak van de Raad van State⁶⁹ is met een wijzigingsbesluit meer inzichtelijk gemaakt hoe de gunstige staat van instandhouding voor de grijze zeehond kan worden bereikt en op welke gronden in het gebied Noordzeekustzone voor de grijze zeehond kan worden volstaan met een behouddoelstelling⁶⁷. De Noordzeekustzone heeft, met name in de winter, een belangrijke foerageerfunctie. Gelet op de recente toename van de soort, wordt een behouddoelstelling voorlopig voldoende geacht. De gebiedsdoelstellingen sluiten hierop aan.

Voor de gebieden in de Nederlandse exclusieve economische zone, Doggersbank (164) en Klaverbank (165), moet het volgende opgemerkt worden: op basis van beschikbare informatie over de ecologische functie van deze gebieden voor de grijze zeehond kan geen onderscheid gemaakt worden ten aanzien van het belang van de afzonderlijke gebieden enerzijds en de rest van de Nederlandse exclusieve economische zone anderzijds. Hetzelfde geldt voor de Vlakte van de Raan (163), dat mogelijk als foerageergebied dient voor dieren die zich in de nabije omgeving voortplanten of door het gebied trekken.

In die Natura 2000-gebieden waar droogvallende zandplaten en of embryonale duinen (rust- en voortplantingsgebied) aanwezig zijn, kunnen gebiedsspecifieke maatregelen gericht op de verstoring een bijdrage leveren aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstelling. Voor mariene gebieden waar deze ligplaatsen niet zijn, zijn generieke maatregelen met betrekking tot versturende activiteiten meer geëigend (zie ook Hoofdstuk 4).

6.3.2.3 H1365 Gewone zeehond

Tabel 6.9 Instandhoudingsdoelstellingen voor gewone zeehond (H1365).

H1365 – Gewone zeehond						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en verbetering kwaliteit leefgebied ten behoeve van uitbreiding populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Doel populatie	Relatieve bijdrage	Besluit
001	Waddenzee	behoud	behoud	uitbreiding	A3	aanwijzingsbesluit
007	Noordzeekustzone	behoud	behoud	behoud	B1-B2	aanwijzingsbesluit
113	Voordelta	behoud	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
118	Oosterschelde	behoud	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
122	Westerschelde & Saeftinghe	behoud	verbetering	uitbreiding	C	aanwijzingsbesluit
163	Vlakte van de Raan	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

164	Doggersbank	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit
165	Klaverbank	behoud	behoud	behoud	C	aanwijzingsbesluit

Bij de aanmelding van de mariene Habitatrichtlijngebieden in 2008 is de gewone zeehond opgenomen in het standaard gegevensformulier voor respectievelijk de gebieden Vlakte van de Raan (163), Noordzeekustzone II (007), Doggersbank (164) en Klaverbank (165)²⁷.

De gewone zeehond verkeert landelijk in een gunstige staat van instandhouding. De landelijke doelstelling wijkt hiervan af⁷², ten behoeve van herstel van de populatie na recente afname (door virussen), vooral in het Deltagebied. Zuid-West Nederland herbergt geen levensvatbare populatie. De oorzaak hiervan is een te laag geboortecijfer in het Deltagebied, waardoor de kleine populatie zichzelf niet in stand kan houden. In het Deltagebied wordt gestreefd naar een regionale populatie van ten minste 200 exemplaren, waarbij de Voordelta (113) de grootste bijdrage levert. Om dit doel te bereiken zal in de gebieden Voordelta, Oosterschelde (118) en Westerschelde & Saeftinghe (122) het areaal aan onverstoorde gebied moeten toenemen zodat deze gebieden meer geschikt worden voor voortplanting. Voor de voortplanting zijn ongestoorde, permanent of bijna altijd droogvallende platen noodzakelijk.

Het overgrote deel van de populatie bevindt zich in de Waddenzee (001). In de Waddenzee zijn de ligplaatsen goed beschermd, vooral tijdens zoog- en paringstijd. Met behoud van het huidige leefgebied wordt in dit gebied uitbreiding van de populatie ten doel gesteld. De populatie neemt de laatste decennia gestaag toe en het verspreidingsgebied is stabiel. De gestage groei van de populatie zal de komende jaren naar verwachting doorzetten, mits virussen uitblijven. Ook in de Noordzeekustzone (007), welke met name een foerageerfunctie voor de populatie uit de Waddenzee kent, gaat het goed met de soort. In de Waddenzee en de Noordzeekustzone wordt daarom afgeweken van de landelijke doelstelling.

In de Natura 2000-gebieden Vlakte van de Raan, Doggersbank en Klaverbank zijn droogvallende platen afwezig. Vlakte van de Raan dient mogelijk als foerageergebied voor dieren die zich in de nabije omgeving voortplanten of door het gebied trekken. Anders dan dit kan op basis van beschikbare informatie over de ecologische functie van deze gebieden voor de gewone zeehond niet worden gesteld dat deze gebieden van essentieel belang zijn voor de soort. In deze gebieden wordt daarom van de landelijke doelstelling afgeweken en wordt behoud tot doel gesteld.

In die Natura 2000-gebieden waar droogvallende zandplaten en of embryonale duinen (rust- en voortplantingsgebied) aanwezig zijn, kunnen gebiedsspecifieke maatregelen gericht op de versterking een bijdrage leveren aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstelling. Voor mariene gebieden waar deze ligplaatsen niet zijn, zijn generieke maatregelen met betrekking tot versturende activiteiten meer geëigend (zie ook hoofdstuk 4).

6.4 Niet-broedvogel (Vogelrichtlijn)

6.4.1 A199 Zeekoet

Tabel 6.10 Instandhoudingsdoelstellingen voor zeekoet (A199)

A199 – Zeekoet						
Landelijke doelstelling: behoud omvang en behoud kwaliteit leefgebied voor behoud populatie						
N2k-nr	Natura 2000-gebied	Doel omvang	Doel kwaliteit	Populatie	Relatieve bijdrage*	Besluit
166	Friese Front	behoud	behoud	behoud	ruf	aanwijzingsbesluit

*Het gebied vervult hoofdzakelijk een foerageer (f)- en rust (r) functie om juvenielen groot te brengen, een ruifunctie (ru), of alle drie (ruf). Relatieve bijdrage is alleen berekend als het landelijke doel en het gebiedsdoel beide zijn gebaseerd op dezelfde waarde (óf seizoensmaximum óf seizoensgemiddelde).

⁷² Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Voordelta (Stcr. 2008, 41).

De landelijke staat van instandhouding van de zeekoet is op de aspecten leefgebied en populatie als "gunstig" beoordeeld. De landelijke doelstelling sluit hierop aan. De gebiedsdoelstelling van Friese Front sluit aan bij de landelijke doelstelling. De draagkrachtdoelstelling van het Friese Front is gesteld op behoud. Door Jak *et al.* (2009) zijn voorstellen gedaan voor aantallen met betrekking tot draagkracht in de landelijke instandhoudingsdoelstelling en de gebiedsdoelstelling. Die voorstellen zijn niet overgenomen. In het Natura 2000 doelendocument (2006) staat beschreven dat bij de het bepalen van de draagkracht van het gebied en de vaststelling van de instandhoudingsdoelstellingen de historische ontwikkeling van de vogelsoorten van 1980 tot 2003 wordt gezien. Dit is door de aard van de beschikbare gegevens nog niet mogelijk. Er zijn op dit moment nog te grote verschillen in populatieschattingen van scheeps- en vliegtuigtellingen om een goed onderbouwde draagkracht vast te stellen. Het gaat om verschillen van 8.000-90.000 individuen (van Bemmelen, R. F. Arts & M. Leopold, 2013): Alken en Zeekoeten op het Friese Front. IMARES Wageningen UR, rapportnummer C160/13, pagina 36 e.v.). De manier van tellen zal worden aangepast.

7 Aanvullende mariene gebieden

In het Nationaal Water Plan 2009–2015 (NWP) is aangegeven dat er onderzoek wordt uitgevoerd om te bepalen of er naast de bestaande Natura 2000-gebieden nog andere ecologisch waardevolle gebieden in aanmerking komen voor specifieke bescherming en zo ja, welke. In het Nationaal Water Plan staat dat hierover uiterlijk in 2012 wordt besloten in het kader van de besluitvorming over de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn en/of de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.

In opdracht van de Ministeries van Economische Zaken en Infrastructuur en Milieu heeft IMARES in de periode 2009–2012 onderzoek uitgevoerd⁷³. Hieronder staan de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek en de conclusies die de Staatssecretaris van Economische Zaken hieraan verbindt.

7.1 Zeeuwse Banken

Het onderzoek concludeert dat het habitattype permanent overstroomde zandbanken (H1110) aanwezig is in het gebied Zeeuwse Banken, maar dat het zich onvoldoende onderscheidt van de naastgelegen en al voor dit habitattype aangewezen gebieden Voordelta en Vlakte van de Raan⁷⁴. Voor habitattype H1110 voldoet Nederland aan de norm voor dekking van het landelijke areaal. Het gebied Zeeuwse Banken zal daarom niet onder bescherming van de Habitatrichtlijn worden gebracht.

Op basis van hun onderzoek concluderen de onderzoekers van IMARES ook dat de aantallen vogels in het gebied Zeeuwse Banken niet aan de selectiecriteria voldoen (zie paragraaf 5.2). Het gebied Zeeuwse Banken zal daarom ook niet als Vogelrichtlijngebied worden aangewezen.

7.2 Gasfonteinen

In het gebied Gasfonteinen is het habitattype carbonaat structuren gevormd door gaslekken (H1180) niet aangetroffen⁷⁵. Vorming van dit habitattype rondom gaslekken is een kwestie van eeuwen. Gelet op de wijdverbreide bodemberoering op het Nederlandse deel van de Noordzee heeft zich dit habitattype dan ook niet kunnen ontwikkelen. Het gebied Gasfonteinen zal daarom niet als Habitatrichtlijngebied worden aangemeld.

7.3 Borkumse Stenen

Bij de vaststelling van de Europese Lijst van Gebieden van Communautair Belang in 2009 werd de Nederlandse bijdrage die de mariene gebieden leveren tot het in een gunstige staat van instandhouding behouden of herstellen van een natuurlijk habitat uit bijlage I of van een soort uit bijlage II als voldoende beoordeeld. Daarnaast verzocht de Europese Commissie Nederland te onderzoeken of het in Duitsland aanwezige habitat zich aan de Nederlandse zijde van de grens voortzette (zie ook paragraaf 3.3.2). Dit uit oogpunt van internationale coherentie. Dit verzoek van de Europese Commissie sluit aan bij de Nederlandse systematiek waarbij de lijst van nationale Natura 2000-gebieden wordt uitgebreid met gebieden als deze direct grenzen aan aangemelde gebieden in buurlidstaten en hiermee één ecologische eenheid vormen, mits het Nederlandse deel van het grensoverschrijdende gebied een deel van de habitattypen of –soorten bevat waarvoor de gebieden door die buurlidstaten zijn aangemeld en een (wezenlijke) bijdrage levert aan het realiseren van een landelijk gunstige staat van instandhouding van die betreffende waarden (zie paragraaf 3.1.2).

Het door IMARES uitgevoerde onderzoek^{76,77} geeft invulling aan deze zogenaamde “wetenschappelijke reservering” die de Europese Commissie bij die gelegenheid voor het gebied Borkumse Stenen instelde. Het onderzoek toonde aan dat het habitattype riffen van open zee, inclusief de kenmerkende

---

⁷³ Bos, O.G. & R. van Bemmelen, 2012. Aanvullende beschermde gebieden op de Noordzee: Samenvatting onderzoek 2009-2012. IMARES Rapport C154/12.

⁷⁴ Goudswaard P.C., Van Bemmelen R.S.A., Bos O.G., 2011. Een verkenning naar de natuurwaarden van de Zeeuwse Banken Report C061a/10, IMARES.

⁷⁵ van Bemmelen, R., Bos O.G., 2010. Gasfonteinen, pockmarks en habitattype 1180. Aanvullende beschermde gebieden op de Noordzee. Report C082.10, IMARES.

⁷⁶ Bos, O.G. & A. Pajmans, 2012. Verkenning natuurwaarden Borkumse Stenen: project Aanvullende Beschermde Gebieden. IMARES Rapport C137/12.

⁷⁷ Bos, O.G., S. Glorius, J.W.P. Coolen, J. Cuperus, B. van der Weide, A. Aguera Garcia, P.W. van Leeuwen, W. Lengkeek, S. Bouma, M. Hoppe, H. van Pelt (2014). Natuurwaarden Borkumse Stenen: Project Aanvullende beschermde gebieden. IMARES rapport C115.14

levensgemeenschap, in het gebied Borkumse Stenen aanwezig is. In Nederland ligt het meest interessante deel van het gebied binnen de 12-mijlszone. Het Duitse Natura 2000-gebied 'Borkumer Riffgrund' ligt buiten de 12-mijlszone. Het onderzoek concludeert dat er voor zover bekend geen wezenlijke verschillen zijn tussen de natuurwaarden in het Duitse en Nederlandse gedeelte van het Borkumse Stenen gebied.

In Nederland is het gebied Klaverbank al voor habitatype H1170 aangewezen. Daarmee is het grootste deel van het landelijke voorkomen van dit habitatype onder bescherming van het Natura 2000-regime gebracht en wordt al ruimschoots voldaan aan de norm voor dekking van het landelijk areaal (zie ook paragraaf 3.1.2.2).

Voor de bruinvis, de gewone zeehond en de grijze zeehond concludeert het onderzoek dat er geen aanleiding lijkt te zijn het gebied als Habitatrichtlijngebied te selecteren, omdat niet aan de selectievoorwaarden van de richtlijn wordt voldaan (zie ook paragraaf 3.1.3).

7.4 Bruine Bank

De onderzoekers stellen de regelmatige aanwezigheid in grote dichtheden en aantallen van zeekoeten en alken vast conform de geldende selectiecriteria⁷⁸. Zij geven meerdere mogelijke begrenzingen van het gebied om deze vogelwaarden te dekken. Er wordt nog nader onderzoek aanbevolen om inzicht te verkrijgen in de mechanismen die zorgen voor de relatief hoge vogelwaarden van het gebied. Beter inzicht in de daadwerkelijke ecologische interferentie tussen economisch gebruik van het gebied en de aanwezigheid van vogels is ook nodig. Na vervolgonderzoek zal in 2016 worden besloten over eventuele aanwijzing van Bruine Bank als Natura 2000-gebied op grond van de Vogelrichtlijn. Tot die tijd wordt de status van de Bruine Bank als mogelijk ecologisch waardevol gebied gehandhaafd.

---

⁷⁸ van Bemmelen, R.S.A., M.F. Leopold & O.G. Bos, 2012. Vogelwaarden van de Bruine Bank: Project Aanvullende Beschermde Gebieden. IMARES Rapport C138/12. (<http://edepot.wur.nl/247418>)

8 Aanvullingen naar aanleiding van de openbare procedure

8.1 Over de procedure

De Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn schrijven geen procedure voor over de aanwijzing van de gebieden door lidstaten, behalve dat dit voor de Habitatrichtlijngebieden binnen zes jaar na plaatsing op de lijst van gebieden van communautair belang moet gebeuren. Ook schrijft de richtlijn niets voor met betrekking tot de procedure voor de totstandkoming van de instandhoudingsdoelstellingen van de gebieden.

De Habitatrichtlijngebieden Klaverbank en Doggersbank zijn in december 2008 aangemeld bij de Europese Commissie. Daaraan voorafgaand hebben de gegevensformulieren van de te beschermen habitattypen en soorten in de aan te melden mariene gebieden, de kaarten en achtergrondrapporten van 24 november tot en met 12 december 2008 ter inzage gelegen. De gebieden zijn in december 2009 door de Europese Commissie geplaatst op de lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio. Het Vogelrichtlijngebied Friese Front zal na aanwijzing worden gemeld bij de Europese Commissie. Voor bepaalde watervogels en zeevogels dienen volgens de mariene richtlijnen van de Europese Commissie mariene Vogelrichtlijngebieden te worden aangewezen¹⁸. De zeekoet is één van de genoemde soorten. Nederland heeft tot op heden twee mariene Vogelrichtlijngebieden aangewezen. Dit zijn de Noordzeekustzone en Voordelta. Friese Front is het derde gebied.

Het resultaat van de informele voorbereiding en de openbare voorbereidingprocedure heeft ter inzage gelegen. Ten aanzien van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten heeft elke belanghebbende een zienswijze kunnen indienen. Vervolgens zijn het Doelendocument marien en de concept definitieve aanwijzingsbesluiten aan de beide Kamers der Staten Generaal overlegd volgens artikel 10a, zesde lid van de Natuurbeschermingswet 1998. In de concept definitieve aanwijzingsbesluiten zijn de specifieke zienswijzen verwerkt over de selectie, begrenzing en instandhoudingsdoelstellingen. In het Doelendocument marien is de niet- gebiedsspecifieke informatie toegevoegd. Na de voorhangprocedure in de beide Kamers der Staten Generaal zijn de definitieve aanwijzingsbesluiten gepubliceerd.

8.2 Betrokkenheid bij de voorbereiding van de aanwijzing

Voor de nationale procedure voor de aanwijzing van de mariene Natura 2000-gebieden wordt verwezen naar de paragrafen 2.1, 2.2, 2.3 en 2.4 van het Doelendocument marien. In deze paragrafen wordt ingegaan op de gevolgde algemene procedure, die uiteindelijk tot de terinzagelegging van de ontwerp-aanwijzingsbesluiten hebben geleid. Voorafgaand aan de aanmelding voor de Habitatrichtlijn in december 2008 hebben de gegevensformulieren van aan te melden mariene gebieden, de kaarten en achtergrondrapporten ter inzage gelegen. Na plaatsing op de lijst van gebieden van communautair belang is in 2009 een breed stakeholderproces geweest, waarbij in drie bijeenkomsten de kennis en informatie van rijksoverheid, belangenpartijen⁷⁹, en wetenschap zijn gebundeld. Dit heeft geleid tot een wetenschappelijk advies over de instandhoudingsdoelstellingen voor de mariene gebieden⁵⁰. Dit advies is vervolgens besproken in de zogenaamde Regiegroep VIBEG, waarin rijksoverheid (ministeries van Economische Zaken, en Infrastructuur en Milieu), natuur- en visserijorganisaties vertegenwoordigd zijn. In hoofdstuk 6 van het onderhavige document en hoofdstuk 5 van de aanwijzingsbesluiten voor de gebieden Doggersbank, Klaverbank en Friese Front zijn de opgenomen instandhoudingsdoelstellingen toegelicht.

Als onderdeel van het FIMPAS-proces⁸⁰ is voor de voornoemde gebieden alle relevante kennis over het voorkomen van de betreffende habitattypen en soorten, en het visserijkundig gebruik verzameld.

De begrenzing van Doggersbank en Klaverbank is ten opzichte van de aanmelding gewijzigd (zie paragraaf 3.3 van de respectievelijke besluiten en paragraaf 3.4.2.1). De grenswijziging van Klaverbank is het gevolg van de hiervoor genoemde door het visserijbedrijfsleven aangeleverde informatie. Uit die nieuwe gegevens bleek dat het habitatype in het zuidelijke deel van het aangemelde gebied in beperkte mate voorkomt en dat ten noorden van het aangemelde gebied een groot areaal van het habitatype voorkomt. Gesteld mag worden dat selectie en begrenzing van het gebied heeft plaatsgevonden op basis van de best beschikbare kennis.

---

⁷⁹ Waaronder natuurorganisaties, visserijorganisaties en vertegenwoordigers van olie- en gaswinners.

⁸⁰ Fisheries in Marine protected Areas: internationaal stakeholdersproces (2009-2013) ten behoeve van het ontwikkelen van visserijmaatregelen. Zie ook paragraaf 6.1 van deze bijlage.

8.3 Zorgvuldigheid van de procedure en afweging van belangen

De keuze van de Natura 2000-gebieden heeft uitsluitend plaatsgevonden op basis van de aanwezigheid van de in bijlage I en II van de Habitatrichtlijn genoemde habitattypen en soorten, en de in bijlage I en artikel 4 lid 2 van de Vogelrichtlijn genoemde vogelsoorten, trekkende watervogels en/of overige trekkende vogels.

Die werkwijze vloeit voort uit de in de Habitatrichtlijn en Vogelrichtlijn genoemde criteria en de hierop gebaseerde Europese jurisprudentie. Het is niet mogelijk om hiervan af te wijken. Pas in een later stadium – bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelstellingen en bij het vaststellen van het beheerplan – kunnen naast de ecologische belangen ook andere belangen aan de orde komen. De gemaakte afwegingen zijn opgenomen in paragraaf 5.4 en hoofdstuk 6. Hierbij zijn in het bijzonder de doelen van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid van de Europese Commissie meegewogen. Ecologisch gemotiveerde afwegingen zijn opgenomen in bijlage C (hoofdstuk 3) van de aanwijzingsbesluiten.

Gesteld mag worden dat de procedure die bij de aanwijzing van de gebieden is gevolgd zorgvuldig is geweest en geheel overeenkomstig de wet- en regelgeving heeft plaatsgevonden.

8.4 Over de begrenzing

8.4.1 Exclavering van bestaande bebouwing

De algemene exclaveringsformule geldt voor bepaling van de begrenzing van Natura 2000-gebieden en richt zich expliciet op bestaande bebouwing. Bestaande bebouwing maakt geen deel uit van een Natura 2000-gebied tenzij daarvan wordt afgeweken in hoofdstuk 3 van de aanwijzingsbesluiten. Het is door zijn fysieke geaardheid blijvend ongeschikt. Onder bestaande bebouwing wordt verstaan één of meerdere gebouwen of bouwwerken niet zijnde een gebouw. Een bouwwerk is elke constructie van enige omvang van hout, steen, metaal of ander materiaal, welke hetzij direct of indirect met de grond verbonden is, of hetzij direct of indirect steun vindt in of op de grond. Mijnbouwinstallaties⁸¹, zoals installaties ten behoeve van olie- en gaswinning (inclusief pijpleidingen), vallen onder de definitie van een bouwwerk.

De exclaveringsformule sluit nieuw te plaatsen mobiele dan wel tijdelijke bouwwerken uit als onderdeel van de exclaveringsformule. Voor het plaatsen van nieuwe installaties en alle werkzaamheden die aan de plaatsing en het gebruik van de installatie gekoppeld zijn, moeten de daarvoor gangbare vergunningsprocedures voor Mijnbouwwet en Natuurbeschermingswet worden doorlopen.

8.4.2 Bufferzones/ vrije zones

De exclaveringsformule is níet bedoeld om werkzaamheden die zijn gekoppeld aan de (bedrijfsvoering van) bestaande bebouwing buiten de werkingssfeer van de Natuurbeschermingswet te houden. Een vrije zone van 500 meter rond bestaande gebouwen dan wel bouwwerken geen gebouwen zijnde, waar in een zienswijze om is verzocht, behoort niet tot de mogelijkheden. De reden hiervoor is dat menselijk gebruik niet bepalend is voor de vraag of een gebied als Natura 2000-gebied aangewezen en hoe het gebied begrensd dient te worden. Ecologische maatstaven zijn bepalend (zie paragraaf 3.2 en paragraaf 5.3). Een Natura 2000-gebied is in zijn geheel van belang. Bij Vogelrichtlijngebieden wordt het hele gebied door de vogels gebruikt voor foerageren en/of rusten, hoewel niet elk deel even intensief wordt benut.

Ook in de uitspraak van de Raad van State over de aanwijzing van één van de eerste Natura 2000-gebieden is de vraag over een bufferzone aan de orde gekomen. De Raad van State was toen van oordeel dat "het aanhouden van een minimale afstand tot bedrijfsbebouwing niet mogelijk is, omdat niet in algemene zin ten behoeve van de in het gebied gelegen agrarische bedrijfsbebouwing kan worden vastgesteld in hoeverre de binnen die afstand gelegen gronden naar ecologische maatstaven al dan niet tot het aan te wijzen gebied moeten worden gerekend"⁸².

---

⁸¹ Mijnbouwinstallatie: een mijnbouwwerk dat verankerd is in of aanwezig is boven de bodem van een oppervlaktewater. Wet van 31 oktober 2002, houdende regels met betrekking tot het onderzoek naar en het winnen van delfstoffen en met betrekking tot met de mijnbouw verwante activiteiten (Mijnbouwwet).

⁸² Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State, 5 november 2008, nr. 200802546/1.

8.5 Over de instandhoudingsdoelstellingen

8.5.1 Niet-kwalificerende habitattypen en soorten

Voor de habitattypen en soorten die niet direct tot de selectie van dat betreffende Habitatrichtlijngebied hebben geleid, maar die wel in dat gebied voorkomen, dienen instandhoudingsdoelstellingen te worden opgesteld. Dat zijn namelijk ook soorten en habitattypen waarvoor het gebied is aangemeld. Het berust op een misverstand te veronderstellen dat uit de Richtlijn uitsluitend een verplichting zou voortvloeien met betrekking tot habitattypen en soorten waarvoor het gebied is geselecteerd en dat er met betrekking tot de overige habitattypen en soorten van bijlage II geen verplichtingen zouden bestaan. Er worden daarom niet alleen instandhoudingsdoelstellingen voor de habitattypen of de soorten waarvoor het gebied is geselecteerd geformuleerd, maar voor alle habitattypen of soorten, waarvoor een gebied is aangemeld. Op het standaardgegevensformulier dat naar de Europese Commissie gaat moeten alle relevante Natura 2000-waarden worden vermeld en de daarop verstrekte gegevens moeten geregeld worden geactualiseerd. Voor één bepaalde categorie kan het formuleren van instandhoudingsdoelstellingen echter achterwege blijven. Het betreft de categorie "aanwezig maar verwaarloosbaar". Een habitatype of soort kan in een bepaald gebied in zodanige minieme oppervlakte of slechts incidenteel aanwezig zijn, dat mag worden aangenomen dat het habitatype of de soort zich in dit gebied niet blijvend kan handhaven. Het ontstaan van deze categorie (aanwezig maar verwaarloosbaar) is het gevolg van de voorgeschreven aanmeldingssystematiek, waarbij de lidstaat voor elk gebied alle aanwezige habitattypen en soorten – ongeachte de mate waarin ze voorkomen – dient te melden. Voor deze categorie zijn dan ook geen instandhoudingsdoelstellingen geformuleerd.

8.5.2 Habitattypen en soorten zonder instandhoudingsdoelstelling

De situatie kan zich voordoen dat in een bepaald gebied een aantal habitattypen of soorten voorkomt, waarvoor geen instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgesteld. Er is dan de inschatting gemaakt dat het gebied op termijn geen bijdrage kan leveren aan de instandhouding van het habitatype of de soort. Ook bij de formulering van een doel voor vogels is bepalend of het gebied een relevante bijdrage aan het realiseren van het landelijke doel levert of kan gaan leveren. Voor elk specifiek gebied moet de instandhoudingsdoelstelling van een bepaald habitatype of bepaalde soort alleen in samenhang worden gezien met de instandhoudingsdoelstelling op landelijk niveau en in andere Natura 2000-gebieden. Dat betekent dat er weliswaar landelijk per habitatype of per soort naar een goede staat van instandhouding moet worden gestreefd, maar dat deze situatie niet in elk gebied afzonderlijk hoeft te worden nagestreefd.

8.5.3 Contouren "haalbaar en betaalbaar" en "strategisch lokaliseren"

De selectie en de begrenzing mag uitsluitend gebaseerd zijn op ecologische criteria. Dit betekent echter niet dat andere dan ecologische belangen geen rol hebben gespeeld. Bij het bepalen van zowel de landelijke als de gebiedsdoelstellingen hebben naast ecologische afwegingen ook andere belangen een rol gespeeld en zijn de principes van "haalbaar en betaalbaar" en "strategisch lokaliseren" uitgangspunt geweest. "Haalbaar en betaalbaar" betekent in de praktijk dat voor een bepaald habitatype of soort de relatief grootste ecologische bijdrage komt van het gebied waar de ecologische waarden reeds op orde zijn of waar ze op relatief eenvoudige wijze op orde te brengen zijn. "Strategisch lokaliseren" betekent dat behoud of herstel wordt nagestreefd waar de grootste potentie ligt en waar dit gemakkelijk kan zonder dat afbreuk wordt gedaan aan de ecologische uitgangspunten en ambities. Zo is de doelstelling van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid om de discards terug te brengen één van de redenen geweest om in het aanwijzingsbesluit voor het Friese Front voor enkele vogelsoorten geen instandhoudingsdoelstelling op te nemen. Zie verder paragraaf 5.4 en het aanwijzingsbesluit Friese Front.

8.5.4 Ecologische samenhang en belangenafweging

De afweging tussen ecologie en economische belangen vindt plaats bij de vaststelling van de instandhoudingsdoelen, bij het opstellen van het beheerplan, en in het stelsel van vergunningverlening. Bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelen moet de afweging tussen economie en ecologie zodanig plaatsvinden dat de instandhouding van de habitattypen en soorten waar het gebied voor is aangewezen niet in gevaar komt. Ecologische factoren moeten in eerste instantie richtinggevend zijn bij het vaststellen van de

instandhoudingsdoelen. Maar door "strategisch lokaliseren" wordt voorkomen dat economische belangen onnodig worden geschaad.

8.5.5 Trends, dynamiek en autonome ontwikkelingen

In de aanwijzingsbesluiten staat de resultante van de contouren "haalbaar en betaalbaar" en "strategisch lokaliseren" (zie paragraaf 8.5.3) uitgewerkt in de vorm van de instandhoudingsdoelstellingen. Op grond daarvan worden in het beheerplan de benodigde maatregelen uitgewerkt om de genoemde habitattypen en soorten in de gewenste staat van instandhouding te brengen of te behouden, zodat het gebied voldoende bijdrage kan leveren aan het realiseren van de gewenste staat van instandhouding op landelijk niveau. Eén van de uitgangspunten is dat doelstellingen in de tijd robuust geformuleerd moeten worden. Dit is gedaan om zo te kunnen anticiperen op bijvoorbeeld de natuurlijke dynamiek of een mogelijke klimaatsverandering. Als de instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald lijken te worden, bijvoorbeeld omdat een populatie vogels of een bepaald habitatype ondanks de bescherming toch kleiner wordt, moet Nederland maatregelen nemen om deze ontwikkeling te keren. Artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn, verplicht de lidstaat namelijk om de achteruitgang tot staan te brengen. Soms zullen de genomen maatregelen niet werken, bijvoorbeeld bij klimaatsverandering, een te grote externe beïnvloeding of als trekkende soorten in het buitenland negatief worden beïnvloed. Er zijn dan geen sancties.

Gezien een aantal onzekerheden over te verwachten ontwikkelingen, die voortkomen uit natuurlijke dynamiek en klimaatveranderingen, is voor het jaar 2015 voorzien in een evaluatie van het Natura 2000 doelendocument (2006) en onderhavig document. Indien noodzakelijk worden dan ook de betreffende aanwijzingsbesluiten aangepast. In bijlage B en bijlage C van de Nota's van toelichting van de besluiten is nader op de specifieke keuzes ingegaan.

8.5.6 Uitwerking instandhoudingsdoelstellingen in beheerplan

Het aanwijzingsbesluit legt - naast de begrenzing - de instandhoudingsdoelstellingen vast waarvoor het gebied als Natura 2000-gebied is aangewezen. De instandhoudingsdoelstellingen geven op hoofdlijnen duidelijkheid over het ambitieniveau in termen van "behoud" en "uitbreiding" / "verbetering" van de omvang en kwaliteit van betreffende aangewezen habitatype of leefgebied van een (vogel)soort. De uitwerking in omvang, ruimte en tijd van de instandhoudingsdoelstelling(en) uit het aanwijzingsbesluit, is een thema dat in een beheerplan thuishoort. Als er voor het realiseren van deze instandhoudingsdoelstellingen bepaalde specifieke maatregelen nodig zijn, dan behoort dit ook in het beheerplan geregeld te worden. Dat kan betekenen dat er ook maatregelen buiten de grenzen van het Natura 2000-gebied genomen moeten worden. De besluiten doen dan ook over te treffen maatregelen, zoals gebiedssluitingen, geen uitspraak.

8.5.7 Realisatietermijnen

Termijnen zijn onmisbaar om de realisatie van doelen te plannen. De op te stellen beheerplannen de aangewezen plaats voor het bepalen van de realisatietermijnen. Omdat de natuur zijn eigen termijnen stelt, is ervan afgezien realisatietermijnen in de aanwijzingsbesluiten op te nemen. Ook de Habitatrichtlijn en de Vogelrichtlijn noemen geen termijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding van habitattypen en soorten.

8.5.8 Monitoring

Het ministerie van Economische Zaken is verantwoordelijk voor de periodieke algemene rapportages aan de Europese Commissie en voor de monitoring van de staat van instandhouding van soorten en habitattypen op landelijk niveau. In deel 2 van de Mariene Strategie voor het Nederlandse deel van de Noordzee 2012-2020, het KRM-monitoringsprogramma⁸³, is een landelijk monitoringssysteem vastgesteld dat zich richt op de informatiebehoefte die volgt uit de Europese richtlijnen Habitatrichtlijn, Vogelrichtlijn en Kaderrichtlijn Mariene Strategie. Voor zover mogelijk geeft de gebiedsgerichte monitoring in het KRM-monitoringsprogramma inzicht in de effecten en effectiviteit van de maatregelen. De gebiedsmonitoring zal plaatsvinden op basis van de monitoringsparagraaf uit de beheerplannen waarin ook rollen en verantwoordelijkheden zijn uitgewerkt.

---

⁸³ Ministerie van Infrastructuur en Milieu i.s.m. Ministerie van Economische Zaken, 2014. Mariene Strategie voor het Nederlandse deel van de Noordzee 2012-2020. Deel 2 KRM-monitoringsprogramma.

8.6 Over de rechtsgevolgen en het beheerplan

8.6.1 Bestaand gebruik: peildatum en vergunningplicht

Het aanwijzen van een Natura 2000-gebied leidt niet tot een verbod op het verrichten van bepaalde handelingen. In het aanwijzingsbesluit staat alleen voor welke waarden het gebied is aangewezen en wat de grens van het betreffende gebied is. In het besluit zelf is niet aangegeven of, en onder welke voorwaarden, een activiteit kan worden toegestaan. Op grond van de huidige Natuurbeschermingswet 1998 geldt een vergunningplicht voor activiteiten die in en om Natura 2000-gebieden de beschermde natuur kunnen verslechteren of een significant verstorend effect hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Artikel 1a van de Natuurbeschermingswet bepaalt dat de wet van toepassing is in de EEZ (met uitzondering van de bepalingen met betrekking tot nationale beschermde natuurmonumenten en beschermde landschapsgezichten). Dat betekent dat ook artikel 19d, derde lid, waarin de vrijstelling van de vergunningplicht voor bestaand gebruik geregeld is, van toepassing is binnen de EEZ. De bestaand gebruik-vrijstelling geldt niet voor projecten met mogelijk significante gevolgen, maar alleen voor andere handelingen, waarvoor de verslechteringstoets geldt.

De Natuurbeschermingswet 1998 omschrijft bestaand gebruik als "gebruik dat op 31 maart 2010 bekend is of redelijkerwijs bekend had kunnen zijn bij het bevoegd gezag"⁸⁴. Om te voorkomen dat het bestaand gebruik de kwaliteit van de natuurlijke habitattypen en de leefgebieden van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert en dat er door bestaand gebruik storende factoren optreden die een significant effect kunnen hebben op de soorten waar het gebied voor is aangewezen, draagt het bevoegd gezag de verantwoordelijkheid dat er in het gebied passende maatregelen genomen worden. In het uiterste geval kan dit betekenen dat op last van het bevoegd gezag het bestaande gebruik wordt stilgelegd. In het beheerplan zal het bestaande gebruik beschreven moeten worden en zal zo nodig aan voorwaarden worden gebonden.

8.6.2 Bestaand gebruik en beheerplan

Bestaand gebruik kan een plaats in het beheerplan krijgen. Hierbij wordt zoveel mogelijk ruimte gelaten voor het continueren van bestaand gebruik, echter wel binnen de voorwaarden die de instandhoudingsdoelstellingen daaraan stellen. Uiteindelijk heeft het beheerplan een centrale rol als het gaat om de regulering van bestaand gebruik. In een beheerplan wordt concreet gemaakt hoe en op welke termijn de instandhoudingsdoelstellingen van het gebied gerealiseerd kunnen worden. Het beheerplan zal duidelijkheid verschaffen over de vereiste ecologische randvoorwaarden ten behoeve van de instandhoudingsdoelstellingen en over de ruimtelijke samenhang met de omgeving. In het beheerplan zal dus ook aan de orde komen of bestaand gebruik (mogelijk onder voorwaarden) overeenkomstig het beheerplan kan worden uitgeoefend. Kan het bestaand gebruik niet overeenkomstig het beheerplan uitgeoefend worden en zorgt het bestaand gebruik ervoor dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten in een Natura 2000-gebied verslechtert of dat er door het bestaand gebruik storende factoren optreden die geleid tot de instandhoudingsdoelstellingen een significant effect kunnen hebben op de soorten waarvoor het gebied is aangewezen, dan moet het bevoegd gezag passende maatregelen treffen. Het bevoegd gezag kan dan de aanschrijvingsbevoegdheid gebruiken.

De voortouwnemer van het beheerplan zal afstemmen hoe het bestaand gebruik in het beheerplan zal worden opgenomen. Mogelijk kan niet voor al het bestaand gebruik ten tijde van het vaststellen van het beheerplan worden bepaald wat het effect is op de instandhoudingsdoelstellingen. Voor deze gevallen zal dan een eventuele aanschrijving plaats moeten vinden indien blijkt dat er toch (significante) negatieve effecten zijn op de instandhoudingsdoelstellingen.

8.6.3 Visserij

In de gehele (Nederlandse) Noordzee vindt een intensief gebruik door de visserij plaats, zo ook in de mariene Natura 2000-gebieden. Dit betekent dat de bescherming van de mariene habitattypen zo mogelijk in samenhang met medegebruik door de visserijsector moet geschieden. Het belang van een adequaat natuurbeheer is ook in het belang van een gezonde visserijsector.

---

⁸⁴ Natuurbeschermingswet 1998, geldend op 13-11-2014, artikel 1, lid m.

8.6.3.1 Visserijmaatregelen⁸⁵

De wens vanuit de belanghebbenden om betrokken te worden bij het opstellen van visserijmaatregelen is een goed signaal. De instelling van visserijmaatregelen kan alleen succesvol zijn bij voldoende betrokkenheid. Om die reden is voor de maatregelen in de gebieden Doggersbank, Klaverbank en Friese Front in de periode 2009-2013 een zorgvuldig, uitvoerig, open en transparant internationaal proces doorlopen (FIMPAS⁸⁰). Bij dit proces waren belanghebbenden van visserijbedrijfsleven en natuurorganisaties actief betrokken. Doel van het proces was om wetenschappelijk onderbouwd en gezamenlijk met de meest betrokken nationale en internationale belanghebbenden te komen tot een proportioneel en evenwichtig maatregelenpakket. De reeds voor de gebieden tot stand gekomen maatregelen zijn volgens deze doelstelling ontwikkeld op basis van wetenschappelijke analyses, door belanghebbenden aangedragen informatie en kennis, en de best beschikbare data. Medio 2012 zijn de voorgestelde maatregelen voor een formeel wetenschappelijk advies voorgelegd aan ICES (Internationale Raad voor Onderzoek der Zee).

Voorgestelde maatregel Doggersbank

De Doggersbank is een grensoverschrijdende zandbank, die door Verenigd Koninkrijk, Nederland en Duitsland voor hetzelfde habitatype wordt aangewezen. Voor de Doggersbank is daarom een apart traject gevolgd. Deze drie landen werken daarom samen om tot een gecoördineerd maatregelvoorstel te komen voor het grensoverschrijdende gebied. In dat traject is een stuurgroep ingesteld met als leden: Verenigd Koninkrijk, Nederland, Duitsland, Denemarken, de Europese Commissie, de visserijorganisaties, de natuurbeschermingsorganisaties, ICES (Internationale Raad voor Onderzoek der Zee) en de NSAC (Noordzee Adviescommissie). De stuurgroep werd wetenschappelijk ter zijde gestaan door ICES. Er is gestreefd naar instemming en draagvlak bij alle belanghebbenden, waaronder de visserijorganisaties. Bodemberoerende visserij heeft negatieve effecten op habitatype permanent overstroomde zandbanken, *Doggersbank* (H1110C). Het voorstel is om in ca. één derde van het grensoverschrijdende gebied het habitatype van enkele bodemberoerende visserijvormen te vrijwaren. Het wetenschappelijk advies van ICES luidt dat de voor het grensoverschrijdende Natura 2000-gebied Doggersbank voorgestelde maatregel waarschijnlijk groot genoeg is om levensvatbare populaties van karakteristieke soortgemeenschappen te realiseren. Dit heeft geleid tot politieke instemming met de voorgestelde maatregelen door Verenigd Koninkrijk en Duitsland.

Voorgestelde maatregel Klaverbank

Ter bescherming van driedimensionale structuren van het habitatype riffen van open zee (H1170) moet beroering van de stenen, keien en grind van dit habitatype worden voorkomen. Hierdoor kunnen de bijbehorende begroeiing (zoals zacht koraal), bijbehorende vissoorten en bodemdieren zich vestigen en handhaven. De voorgestelde maatregel is daarom gericht op het weren van alle vormen van bodemberoerende visserij, zij het alleen in dat deel van het gebied Klaverbank waar het habitatype dominant aanwezig is (ongeveer de helft van het gebied). In zijn wetenschappelijk advies steunde ICES de voorgestelde maatregelen voor gebied Klaverbank met uitzondering van de voorgestelde beperkingen in de Botney Cut. In navolging van dit wetenschappelijk advies is het voorstel aangepast; in het voorstel is de Botney Cut voor visserij toegankelijk gehouden.

Voorgestelde maatregelen Friese Front

Het visserijmaatregelenpakket is bedoeld om het risico van bijvangst van (naar vis duikende) zeekoeten in stand want netten weg te nemen. Daarom wordt voorgesteld in het gebied van juni tot en met november een verbod in te stellen op visserij met stand want, in verband met de aanwezigheid van zeekoeten in het gebied in die periode. Het voorstel betreft geen enkele andere vorm van visserij. In zijn wetenschappelijk advies ondersteunt ICES het voorstel.

8.6.4 Visserijmaatregelen en het Europese Gemeenschappelijk Visserijbeleid

De mariene gebieden zijn gelegen in de Europese Exclusieve Economische Zone en vallen daarom voor wat visserijmaatregelen betreft onder het werkingsgebied van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid. Volgend uit

---

⁸⁵ Zie ook Kamerstuk 32 670 nr. 90 en bijlage, Vergaderjaar 2013-2014

artikel 11 lid 3 van EU Verordening 1380/2013⁸⁶ daarvan moeten de voorstellen voor visserijmaatregelen worden afgestemd met de North Sea Advisory Council (voorheen de RAC) en aan de derde landen die een visserijbelang hebben in de mariene gebieden om te komen tot een gezamenlijke aanbeveling. Het resultaat van die afstemming zal worden voorgelegd in de Scheveningengroep. In de Scheveningengroep zal de zgn. 'gezamenlijke aanbeveling' worden aangenomen. Deze gezamenlijke aanbeveling wordt ingediend bij de Europese Commissie, die vervolgens, met inachtneming van de beschikbare wetenschappelijke adviezen, binnen drie maanden na ontvangst de maatregelen vaststelt. Volgens de verordening zal de Europese Commissie het conceptbesluit voorleggen aan Raad en Europees Parlement gedurende een periode van 2 maanden met een mogelijke verlenging van 1 maand. Als Raad en Europees Parlement niet meer reageren kan het EU besluit worden genomen door de Europese Commissie.

8.6.5 Olie- en gaswinning

Met offshore installaties wordt olie en gas gewonnen op de Noordzee. Voor de begrenzing van Natura 2000-gebieden geldt de algemene exclaveringsformule (zie paragraaf 8.4.1). Aan de exclaveringsformule in paragraaf 3.4 of 3.5 van de Nota's van toelichting bij de aanwijzingsbesluiten is de volgende zin toegevoegd: "Ook mijnbouwinstallaties⁸¹, zoals installaties ten behoeve van olie- en gaswinning (inclusief pijpleidingen), vallen onder de definitie van een bouwwerk". Een vrije zone rond gebouwen of bouwwerken voor werkzaamheden is niet toegevoegd (zie verder paragraaf 8.4.2).

8.6.6 Externe werking

Natura 2000 is gericht op de bescherming van de in het gebied voorkomende habitattypen en soorten. Invloeden van buitenaf op het Natura 2000-gebied kunnen van grote invloed zijn op de staat van instandhouding van een soort: de externe werking. De instandhoudingsdoelstelling richt zich op het gehele biotische en abiotische complex van factoren, die het habitatype of de (vogel)soort haar specifieke aanzien geven en die noodzakelijk zijn voor het behoud van de biologische diversiteit van het gebied. Een exacte grens waar de externe werking ophoudt, is in algemene zin niet aan te geven. Dit wordt van geval tot geval beoordeeld en hangt af van de aard van de activiteit zelf, de intensiteit ervan en de gevoeligheid van de aanwezige habitattypen en soorten. Het valt op voorhand dus niet te zeggen of er beïnvloeding plaatsvindt. Dat betekent dat wanneer niet uitgesloten kan worden dat een Natura 2000-gebied door een bepaalde activiteit wordt beïnvloed, er bekeken moet worden of er op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 een vergunningplicht voor een bepaalde activiteit aan de orde is. Het is dus evenmin aan te geven waar de externe werking van een bepaalde activiteit eindigt. In het beheerplan zal duidelijkheid gegeven worden voor welke activiteiten een vergunningplicht aan de orde kan zijn. De afstand tussen de locatie van de activiteit en de te beschermen natuurwaarden is daarbij niet altijd doorslaggevend; het gaat er om of een bepaalde activiteit al dan niet de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied, waar habitattypen en leefgebieden van soorten onderdeel van uitmaken, kan aantasten. Bepalend voor de externe werking is dus niet de afstand, maar of er sprake kan zijn van verslechtering of significante verstoring van natuurwaarden in het betreffende gebied.

---

⁸⁶ VERORDENING (EU) Nr. 1380/2013 VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD | van 11 december 2013 | inzake het gemeenschappelijk visserijbeleid, tot wijziging van Verordeningen (EG) nr. 1954/2003 en (EG) nr. 1224/2009 van de Raad en tot intrekking van Verordeningen (EG) nr. 2371/2002 en (EG) nr. 639/2004 van de Raad en Besluit 2004/585/EG van de Raad | (PB L 354, 28.12.2013, p.22)

9 Referenties

- BirdLife International, 2004. Towards the identification of marine IBAs in the EU: an exploration by the Birds and Habitats Directive Task Force.
(http://www.birdlife.org/action/science/sites/marine_ibas/birdlife_marine_iba_id.pdf)
- BirdLife International, 2010. Marine Important Bird Areas toolkit: standardised techniques for identifying priority sites for the conservation of seabirds at sea. BirdLife International, Cambridge UK. Version 1.2: February 2011.
(<http://www.birdlife.org/datazone/userfiles/file/Marine/Marinetoolkitnew.pdf>)
- BirdLife International Species factsheet Great Skua *Stercorarius skua*.
(<http://www.birdlife.org/datazone/speciesfactsheet.php?id=3195>)
- Boillot *et al.*, 1997. Process for assessing national lists of proposed sites of community interest (pSCI) at the biogeographical level. *Natur und Landschaft* 72 (11): 474-476.
- Bos, O.G., E.M. Dijkman, J. Cremer, 2008. Gegevens voor aanmelding van mariene Habitatrictlijngebieden: Doggersbank, Klaverbank, Noordzeekustzone, Vlakte van de Raan. IMARES-rapport C081/08.
(<http://edepot.wur.nl/143716>)
- Bos, O.G. & A. Paijmans, 2012. Verkenning natuurwaarden Borkumse Stenen: project Aanvullende Beschermde Gebieden. IMARES Rapport C137/12. (<http://edepot.wur.nl/240319>)
- Bos, O.G. & R. van Bemmelen, 2012. Aanvullende beschermde gebieden op de Noordzee: Samenvatting onderzoek 2009-2012. IMARES Rapport C154/12. (<http://edepot.wur.nl/245010>)
- Bos, O.G., S. Glorius, J.W.P. Coolen, J. Cuperus, B. van der Weide, A. Aguera Garcia, P.W. van Leeuwen, W. Lengkeek, S. Bouma, M. Hoppe, H. van Pelt, 2014. Natuurwaarden Borkumse Stenen; Project Aanvullende beschermde gebieden. IMARES rapport C115.14. (<http://edepot.wur.nl/313494>)
- Camphuysen C.J. & M.L. Siemensma, 2011. Conservation plan for the Harbour Porpoise *Phocoena phocoena* in The Netherlands: towards a favourable conservation status. NIOZ Report 2011-07, Royal Netherlands Institute for Sea Research, Texel. (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/11/23/bruinvisbeschermingsplan-conservation-plan-for-the-harbour-porpoise-phocoena-phocoena-in-the-netherlands-towards-a-favourable-conservation-status.html>)
- Directie Kennis LNV, 2008. Natura 2000 Standard Data Form for special protection areas (SPA): Doggersbank (NL2008001).
(http://www.noordzeeloket.nl/images/doggersbank_standard_data_form_2849.pdf)
- Directie Kennis LNV, 2008. Natura 2000 Standard Data Form for special protection areas (SPA): Klaverbank (NL2008002)
(http://www.noordzeeloket.nl/images/klaverbank_standard_data_form_2449.pdf)
- Directie Kennis LNV, 2008. Natura 2000 Standard Data Form for special protection areas (SPA): Vlakte van de Raan (NL2008003).
(http://www.noordzeeloket.nl/images/vlakte_van_de_raan_standard_data_form_2848.pdf)
- Directie Kennis LNV, 2008. Natura 2000 Standard Data Form for special protection areas (SPA): Noordzeekustzone (NL2008004)
(http://www.noordzeeloket.nl/images/noordzeekustzone_standard_data_form_2375.pdf)
- Europese Commissie, 2007. Guidelines for the establishment of the Natura 2000 network in the marine environment: Application of the Habitats and Birds Directives. May 2007
(http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/marine/docs/marine_guidelines.pdf)
- Europese Commissie, 2010. BESLUIT VAN DE COMMISSIE van 22 december 2009 tot vaststelling, op grond van Richtlijn 92/43/EEG van de Raad, van een derde bijgewerkte lijst van gebieden van communautair belang voor de Atlantische biogeografische regio (2010/43/EU). (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:344:0046:0055:NL:PDF>)
- Europese Commissie, 2013. Interpretation Manual of European Union Habitats EUR 28, April 2013. European Commission, DG Environment, Natura ENV B.3.
(http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/docs/Int_Manual_EU28.pdf)
- Geelhoed, S.C.V., M.F. Leopold, R.S.A. van Bemmelen & H.J. Lindeboom, 2013. Voldoen de aantallen Grote Jagers aan de drempelwaarde voor kwalificatie van Friese Front als Vogelrichtlijngebied? IMARES-rapport C140/13. (<http://edepot.wur.nl/2036936>)

- Goudswaard P.C., Van Bemmelen R.S.A., Bos O.G., 2011. Een verkenning naar de natuurwaarden van de Zeeuwse Banken Report C061a/10, IMARES. (<http://edepot.wur.nl/143191>)
- Heath, M.F. & M.I. Evans (eds.), 2000. Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. Vol. I-II. BirdLife Conservation Series No 8. BirdLife International. Cambridge, UK (Referred to as IBA2000).
- ICES, 2011. Report of the FIMPAS Workshop 3 Management proposals for Dogger Bank, Cleaver Bank and Frisian Front, 24 - 26 January 2011, Den Helder, The Netherlands. ICES Advisory Committee. 43 pp. (<http://www.ices.dk/sites/pub/Publication%20Reports/Expert%20Group%20Report/acom/2010/FIMPAS3/20110328%20Report%20of%20the%20FIMPAS%20Workshop%203%20Management%20proposals.pdf#search=FIMPAS>)
- ICES, 2012a. ICES advice on Proposed fisheries measures for the Cleaver Bank Special Area of Conservation. ICES Advice 2012, Book 6. (http://www.ices.dk/sites/pub/Publication%20Reports/Advice/2012/Special%20Requests/NL_Cleaver_Bank.pdf#search=FIMPAS)
- ICES, 2012b. ICES advice on Proposed fisheries measures for the Frisian Front Special Area of Conservation. ICES Advice 2012, Book 6. (http://www.ices.dk/sites/pub/Publication%20Reports/Advice/2012/Special%20Requests/NL_Frisian_Front.pdf)
- IUCN 2013. *The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2013.2.* <<http://www.iucnredlist.org>>. Downloaded on 21 November 2013.
- Jak, R.G., O.G. Bos, R. Witbaard & H.J. Lindeboom, 2009. Instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebieden Noordzee. IMARES-rapport C065/09. (<http://edepot.wur.nl/151368>)
- Leopold, M.F.L., R.S.A. van Bemmelen, 2014. Voldoen het aantal zeekoeten aan de drempelwaarde voor kwalificatie van het Friese Front als Vogelrichtlijngebied. Wageningen IMARES Rapport C060/14. (<http://edepot.wur.nl/301417>)
- Lindeboom, H.J., Geurts van Kessel, A. J.M. & Berkenbosch, A., 2005. Gebieden met bijzondere ecologische waarden op het Nederlands Continentaal Plat. Rapport RIKZ/2005.008; Alterra Rapport nr. 1109; ISBN nr. 90-369-3415-X. (<http://edepot.wur.nl/22869>)
- Ministerie van Economische Zaken, 2013. Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Vlake van de Raan. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2013-163 | 163 Vlake van de Raan. (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/163/N2k163%20Vlakte%20van%20de%20Raan_wijzigingsbesluit.pdf)
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2010. Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Vlake van de Raan. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2010-327 | 163 Vlake van de Raan. (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/163/n2k163%20vlakte%20van%20de%20raan_definitief%20aanwijzingsbesluit_03dec10.pdf)
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2012. Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Noordzeekustzone. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2012-007 | 007 Noordzeekustzone (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/007/N2k007%20Noordzeekustzone_wijzigingsbesluit_def.pdf)
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2012. Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Noordzeekustzone. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2012-007-2 | 007 Noordzeekustzone (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/007/N2k007-2%20Noordzeekustzone_wijzigingsbesluit_def.pdf)
- Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, 2010. Wijzigingsbesluit Natura 2000-gebied Noordzeekustzone. Programmadirectie Natura 2000 | PDN/2010-326 | 007 Noordzeekustzone. (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/gebieden/007/n2k007%20noordzeekustzone_definitief%20wijzigingsbesluit_09dec10.pdf)
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007. Nota van Antwoord, Inspraakprocedure aanwijzing Natura 2000-gebieden. (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2008/08/06/nota-van-antwoord-inspraakprocedure-aanwijzing-natura-2000-gebieden.html>)
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2006. Natura 2000 doelendocument; Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag. (www.natura2000.nl/files/natura-2000-doelendocument.pdf)

- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2004. Reactiedocument Aanmelding Habitatrichtlijngebieden: Resultaten van de ontvangen reacties bij de openbare procedure voor de aanmelding van Habitatrichtlijngebieden in het kader van Natura 2000. Een uitgave van het Ministerie van Landbouw, Natuur en voedselkwaliteit. Den Haag, juni 2004. (<http://edepot.wur.nl/118155>)
- Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 2000. Nota van Antwoord Vogelrichtlijn, deel 1 Algemeen. (<http://edepot.wur.nl/193848>)
- Raad van State Uitspraak 200902380/1/R2. (http://www.raadvanstate.nl/uitspraken/zoeken-in-uitspraken/tekst-uitspraak.html?id=53877&summary_only=&q=200902380%2F1%2FR2)
- Raad van State Uitspraak 201104846/1/A4. (http://www.raadvanstate.nl/uitspraken/zoeken-in-uitspraken/tekst-uitspraak.html?id=71277&summary_only=&q=201104846%2F1%2FA4)
- Ramsar Convention Secretariat, 2007. Designating Ramsar sites: The Strategic Framework and guidelines for the future development of the List of Wetlands of International Importance. Ramsar handbooks for the wise use of wetlands, 3rd edition, vol. 14. Ramsar Convention Secretariat, Gland, Switzerland (http://www.ramsar.org/pdf/lib/lib_handbooks2006_e01.pdf).
- Skov H., Durinck J., Leopold M.F. & Tasker M.L., 2007. A quantitative method for evaluating the importance of marine areas for conservation of birds. Biological Conservation 136: 362-371. (<http://edepot.wur.nl/359534>)
- van Bemmelen, R., Arts, F., Leopold, M., 2013. Alken en Zeekoeten op het Friese Front. Wageningen IMARES Rapport C160/13. (<http://edepot.wur.nl/2040982>)
- van Bemmelen, R., Bos O.G., 2010. Gasfonteinen, pockmarks en habitatype 1180. Aanvullende beschermde gebieden op de Noordzee. Report C082.10, IMARES. (<http://edepot.wur.nl/143391>)
- van Bemmelen, R.S.A., 2010. Mogelijke consequenties van reductie van de hoeveelheid discards voor N2000 instandhoudingdoelen. Wageningen IMARES Rapport C152/10. (<http://edepot.wur.nl/157775>)
- van Bemmelen, R.S.A., M.F. Leopold & O.G. Bos, 2012. Vogelwaarden van de Bruine Bank: Project Aanvullende Beschermde Gebieden. IMARES Rapport C138/12. (<http://edepot.wur.nl/247418>)
- van Roomen, M., J. Stahl, H. Schekkerman, C. van Turnhout & R.L. Vogel, 2013. Advies ten behoeve van het opstellen van een monitoringplan voor vogels in het Nederlandse Noordzeegebied. Sovonrapport 2013/22. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen. (https://www.sovon.nl/sites/default/files/doc/Rap_2013-22_monitoringplan_noordzee.pdf)